

ALBERT CAMUS

KÖZÖNY

(regény)

Fordította: Gyergyai Albert

ELSŐ RÉSZ

1

Ma halt meg anyám. Vagy talán tegnap, nem is tudom pontosan. A menhelyből sürgönyözték: „Anyja meghalt. Holnap temetik. Tisztelet. Részvét.” Ebből nem derül ki. Talán mégiscsak tegnap.

Az aggápolda Marengóban van, nyolcvan kilométerre Algirtól. A kétórás autóbusszal megyek, s még délután ott leszek. Így éjjel ott virraszthatok, s holnap estére visszajövök. Két napot kértem a főnökömtől, s persze ilyen indokra nem is utasíthatta vissza. De láttam, nem volt ínyére a dolog. Pedig még mondtam is neki: - Nem tehetek róla. - Nem is felelt. Gondoltam, hogy ezt talán mégse illet volna mondanom. Végre is, úgy vélem, emiatt nem kellett elnézést kérnem. Inkább neki kellett volna kifejezni a részvétét. De talán megteszi holnapután, ha látja, hogy gyászban vagyok. Egyelőre úgy vagyok, mintha anyám még most is élne. A temetés után viszont végleg rendeződik az ügy, és mindennek valahogy hivatalosabb lesz a színezete.

A kétórás autóbusszal mentem. Rettentően meleg volt. A vendéglőmben ebédeltem. Célesténél, mint máskor is. Mindenki igen figyelmes volt, és Céleste még azt is mondta: - Egy anyja van csak mindenkinek. - Amikor elmentem, mindannyian kikísértek az ajtóig. Kicsit fáradt és szédült voltam, mert közben Emmanuelnél is jártam, hogy fekete nyakkendőt meg karszalagot kérjek tőle. Ő meg a nagybátyját vesztette el pár hónappal ezelőtt.

Siettem, hogy elérjem a kocsit. Ez a sietség, ez a futás volt talán az oka annak, no meg a kocsi rázása, a benzinszag, az út meg az ég kibírhatatlan ragyogása, hogy elszunnyadtam. Aludtam majdnem egész úton. Amikor végre felébredtem, láttam, hogy egy katona mellé szorultam, aki mosolygott, s megkérdezte, hogy messziről jövök-e. Azt mondtam: - Igen -, csak azért, hogy ne folytassuk a beszélgetést.

A menhely két kilométerre van a falutól. Gyalog tettem meg az utat. Azonnal látni akartam anyámat. De a kapus azt mondta, előbb az igazgatóval kell beszélnem. Mivel annak dolga volt, egy darabig várnom kellett. Addig a kapus tartott szóval, utána meg az igazgató: az irodájában fogadott. Kis termetű öregúr, becsületrenddel a gomblyukában. Rám nézett, világoskék szeme volt. Aztán kezet szorított velem, de oly soká, hogy nem tudtam, miképpen szabaduljak a szorításából. Előszedett egy iratcsomót, és azt mondta: - Meursault-né három évig volt itt nálunk. Ön volt az egyetlen támasza.

Azt hittem, szememre hány valamit, s magyarázkodni próbáltam. De ő félbeszakított: - Fölösleges, kedves fiam, hogy mentegetőzzék. Olvastam édesanya iratait. Ön nem tudta ellátni. Ápolónő kellett volna néki. De az ön fizetése csekély. S ha mindent tekintetbe veszünk, itt, minálunk, ő boldogabb volt. - Azt feleltem: - Igen, igazgató úr. - Ő pedig még hozzátette: - Mert, tudja, itt barátai voltak, vele egykorú emberek. Megoszthatta a gondjaikat, mert hasonló gondjai voltak. Ön fiatal, s ön mellett ő bizonyosan unatkozott.

Ez így is volt. Otthon, a lakásban, anyám azzal ölte az időt, hogy állandóan és szó nélkül engem követett a szemével. A menhelyen eleinte igen sokat sírdogált. De ez csak a szokás hiánya volt. Pár hónap múlva akkor sírt volna, ha elviszik a menhelyről. Akkor is a megszokás miatt. Az utolsó esztendőben ezért is nem mentem a menhelyre. No meg aztán azért is, mert elveszett volna a vasárnapom - nem szólva arról a robotról, hogy autóbuszra kellett volna ülnöm, aztán jegyet váltanom, s két óra hosszat utazgatnom.

Az igazgató egyebet is mondott. De én nem nagyon figyeltem oda. Aztán így szólt: - Gondolom, szeretné látni édesanyját. - Felkeltem egy szó nélkül, s ő előttem ment ki az ajtón. A lépcsőházban magyarázkodott: - Elszállítottuk a hullaházunkba. Hogy ne izgassuk a többieket. Ahányszor egy lakónk meghal, a többiek pár napig idegesek. S ez bizony megnehezíti a szolgálatot. - Átmentünk egy udvaron, ahol sok öreget láttam, fecsegték kisebb-nagyobb csoportokban. Amikor közelükbe értünk, mindannyian elhallgattak. Mögöttünk viszont, hallottam, megint beszélgetni kezdtek. Minthogyha csak papagájok elfojtott fecskéréelését hallanám. Egy kis épület ajtajánál az igazgató magamra hagyott: - Most elmegyek, Meursault úr. Az irodámban megtalál. A temetést délelőtt tíz órára rendeltük. Gondoltuk, hogy így éjszaka virraszthat a halott mellett. Még egy szót csak: édesanyja, úgy hallom, többször mondta a többieknek, szeretné, ha egyházi temetésben részesülne. Intézkedtem, hogy így történjék. De ezt közölnöm kellett önnel. - Megköszöntem a gondoskodását. Anyám nem volt hitetlen, de sose gondolt a vallásra.

Beléptem az épületbe. Igen világos terem volt, tiszta fehérre meszelve s üvegezett tetővel. Bútorzata pár szék volt, meg néhány x-lábú állvány. Kettőn, a terem közepén, koporsó volt fedelestül. A dióbarna deszkákon jól látszottak a csavarok, mivel kiálltak a fából, és messzire ragyogtak. A koporsó közelében arab ápolónő ült tiszta fehér köpenyben, színes kendővel a fején.

Akkor mindjárt utánam a kapus is belépett. Úgy látszik, szaladt, hogy utolérjen. Egy kicsit még dadogott is: - Már rátették a fedelet, de félnyithatom a koporsót, hogyha látni akarja. - Odament a koporsóhoz, de én feltartóztattam. Azt mondta: - Miért? Nem akarja? - Amire azt feleltem: - Nem. - Elhallgatott, és engem most feszélyezett a hallgatása, mivel az volt az érzésem, hogy nem ezt kellett volna mondanom. Egy perc múlva rám nézett, és megkérdezte: - De miért? -, minden szemrehányás nélkül, mintha éppen csak érdeklődne. Azt feleltem: - Nem tudom. - Akkor meg, fehér bajuszát tépve, azt mondta, de úgy, hogy rám se nézett: - Értem. - Világoskék, szép szeme volt s kissé vörhenyes arcszíne. Székkal kínált, s maga is leült, valamivel hátrább, mint én. Az ápolónő felkelt, s a kijárat felé indult. Ugyanakkor a kapus így szólt: - Fekélyes. - Nem értettem, az ápolónő után néztem, s láttam, kötést hord a szeme alatt és a fején is körös-körül. Az orr helyén a kötés lapos volt. Az egész arcból csak a kötés fehérsége látszott.

Amikor kiment, a kapus így szólt: - Most majd magára hagyom. - Nem tudom, milyen mozdulatot tettem, de ott maradt, s megállt a hátam mögött. Valahogy bántott a jelenléte, közvetlenül a hátamban. A terem csak úgy ragyogott a késő délutáni szép napfényben. Két darázs döngött az üvegtetőn. S éreztem, hogy elálmosodom. Odaszóltam a kapusnak, anélkül, hogy feléje néztem volna: - Régóta van már a menhelyen? - Azonnal azt felelte: - Öt éve -, mintha már rég várt volna éppen erre a kérdésemre.

Aztán még sokat fecsegett. Bizony, sose hitte volna, hogy öregkorára kapus lesz a marenói menhelyen. Hatvannégy éves volt, párizsi. Amire félbeszakítottam: - Nini, hát nem idevaló? - Aztán eszembe jutott az is, hogy anyámat emlegette, mielőtt beengedett volna az igazgatóhoz. Azt mondta, hamar el kell temetni, mivel itt, a síkságon s főképpen ezen a vidéken igen meleg van. Akkor mondta nekem azt is, hogy soká élt Párizsban, s nehezen tudta elfelejteni. Párizsban három-négy napig is együtt maradhatunk a halottal. Itt viszont nincs erre idő, még csak bele se nyugodtunk, s már szaladhatunk a halottaskocsi után. A felesége akkor rászólt: - Hallgass már, nem való ilyesmivel előhozakodni az úrnak. - Az öreg elpirult, s bocsánatot kért. Én meg azonnal közbeszóltam: - Dehogy. Dehogy. Csak nyugodtan. - Amit mondott, azt igaznak és érdekesnek találtam.

A hullaházban azt is megtudtam tőle, hogy nincstelenként került a menhelyre. Mivel még erősnek érezte magát, jelentkezett a kapus helyére. Amire megjegyeztem, hogy tulajdonképp ő is a menhely eltartottja. Azt felelte rá, hogy nem. Már előbb is meglepett az a mód, ahogy a többiekéről beszélt, „azokról” vagy az „öregokről”, holott nem egy bennlakó semmivel sem idősebb önála. De hát ez persze egészen más. Mert ő kapus, és bizonyos fokig jogokat is gyakorolhat velük szemben.

Az ápolónő visszajött. A sötétség hamar leszállt. Az éjszaka is hamarosan megsűrűsödött az üvegtető felett. A kapus meggyújtotta a lámpát, s a hirtelen felvillanó fény elkápráztatta a szememet. Felszólított, menjek én is vacsorázni az ebédlőbe. De egy cseppet sem voltam éhes. Akkor azt ajánlotta, hogy hoz egy csésze tejeskávét. Elfogadtam, mivel igen szeretem a tejeskávét, s egy perc múlva jött is a tálcával. Kiittam az egész csészével. Utána kedvem támadt rágyújtani. De haboztam, mert nem tudtam, megtehetem-e anyám jelenlétében. Gondolkodtam: nincs semmi jelentősége. Megkínáltam a kapust is, és mindketten rágyújtottunk.

Egy idő múlva azt mondta: - Igaz, a mamája barátai majd szintén eljönnek virrasztani. Az a szokás. Hozok is még pár széket meg feketekávét. - Megkérdeztem, nem tudná-e eloltani az egyik lámpát. Fárasztotta a szememet ez az erős fény a fehér falon. Azt felelte, hogy lehetetlen. A világítás olyan, hogy vagy mindent, vagy semmit se. Nemigen figyeltem rá többet. Kiment, visszajött, elrendezte anyám körül a székeket. Az egyikre, egy kávéskanna köré, egész halom csészét rakott. Aztán leült velem szemben, a koporsó másik felénél. Az ápolónő szintén ott ült a terem mélyén, háttal mifelénk. Nem láttam, mivel foglalkozik. De a karja mozgásáról kitaláltam, hogy horgol valamit. A levegő enyhe volt, a kávé jól felmelegített, s a nyitott ajtón át beáradt az éjszaka s a virágok illata. Azt hiszem, szundikáltam is egy kicsit.

Valaki megérintett, felébredtem. Most, hogy újra felnyílt a szemem, a terem még vakítóbbnak, még fehérebbnek látszott, mint előbb. Nem volt előttem semmi árnyék, s minden dolog, minden szöglet, minden hajlás oly tisztán vált ki, hogy szinte megsebezte a szememet. Abban a pillanatban jöttek anyám menhelyi barátai. Körülbelül tizen lehettek, s hangtalanul siklottak ebben a vakító fényben. Úgy ültek le, hogy a székek még csak meg sem csikordultak. Úgy láttam őket, mint még soha senkit, és egyetlen arcvonásuk, ruhájuk egyetlen ráncsa sem került el a figyelmemet. Pedig nem is hallottam őket, s nehezen hihettem a valóságukban. Az asszonyok mind kötenyt hordtak, s a derekukat szorító szalag még jobban kidomborította amúgy is dagadozó hasukat. Akkor láttam csak, milyen hasasak a vénasszonyok. A férfiak majdnem mind soványak voltak, és bottal jártak. Feltűnő volt az arcukon, hogy a szemük nem is látszott, csak valami tompa fény a ráncok tömkelegében. Amikor leültek, rám néztek, és feszélyezetten bólogattak, de nem tudtam kitalálni, vajon köszöntés-e ez vagy ideges fejrázás, s csak néztem fogatlan szájukat, befelé fordult ajkukat. Azt hiszem, engem üdvözöltek. Akkor kezdtem csak észrevenni, hogy mind ott ül velem szemben, s mind a fejét ringatja középen a kapussal. Egy percig az volt az érzésem, persze nevetséges érzés, hogy most majd ítélkeznek felettem.

Valamivel később az egyik asszony sírni kezdett. A második sorban ült, de nem láttam jól, mert eltakarta az előtte ülő öregasszony. Szabályosan aprózott kis sikolyokkal sírdogált: minthogyha sose akarná abbahagyni. A többiek úgy tettek, mintha nem is hallanák. Csak ültek ott, mogorván, elgyengülten, hallgatagon. Nézték egyre a koporsót, a botjukat, akármit, de semmi mást nem néztek. Az öregasszony még mindig sírt. Csodálkoztam a bánatán, mert hisz sosem ismertem. Szerettem volna már nem hallani. De nem mertem megmondani néki. A kapus, láttam, feléje hajolt, szólt hozzá, de az csak a fejét rázta, dadogott is valamit, s csak sírt tovább egyformán, szabályosan. A kapus akkor énhozzám jött. Le is ült mindjárt mellettem egy székre. Aztán, egy hosszú perc múlva, rám se nézett, úgy mondta el: - Igen jóban volt a mamájával. Azt mondja, hogy ő volt itt az egyetlen barátnéja, és hogy most nincs neki senkije.

Hallgattunk egy darabig. Az öregasszony sóhajai és zokogásai megritkultak. Sokat szipogott. Aztán elhallgatott. Már nem voltam álmos, csak fáradt, s éreztem, hogy fáj a vesém. Amellett most kínos volt ezeknek az embereknek a hallgatása. Csak időnként hallottam valami különös kis zajt, s nem értettem, mi lehet az. Nagy sokára találtam csak ki, hogy páran az öregek közt az arcuk belsejét szívogatták, s az okozta időnként ezt a furcsa cuppogást. Ők maguk észre se vették, annyira elmélyedtek a gondolataikban. Sőt az volt az érzésem, hogy a köztük fekvő halott semmit sem jelent nekik. De ma inkább azt hiszem, hogy ez az érzésem téves volt.

Mindnyájan ittunk a kávéból, a kapus szolgált ki bennünket. Azután nem tudom, mi történt. Eltelt az éjszaka. Emlékszem, egy pillanatra felnyitottam a szememet, s láttam, hogy az öregek mind összekuporodva alszanak, kivéve egy aggastyánt, aki kezét a botjára s állát a keze fejére támasztotta, s úgy nézett rám mereven, mintha csak az ébredésemet várná. Aztán megint csak aludtam. Felébredtem, mert mindjobban fájlaltam a vesémet. A nap már besiklott az üvegtetőn. Kis idő múlva az egyik öreg felébredt, és sokat köhögött. Egy nagy, kockás zsebkendőbe köpött, s valósággal beleszakadt minden egyes köpésébe. Ő ébresztette fel a többit, s a kapus szólt, hogy menni kell. Felkeltek. Ettől a fárasztó virrasztástól egészen hamuszínűvé vált az arcuk. Kimenetkor, nagy csodálkozásomra, sorra megszorították a kezem, mintha ez az éjszaka barátságot teremtett volna köztünk, holott egy szót sem szoltunk egymáshoz.

Fáradt voltam. A kapus beengedett a lakására, s ott kissé rendbe hoztam magam. Megint ittam tejeskávét, s megint igen jólesett. Amikor kiléptem a házból, a nap már teljesen felkelt. A Marengót a tengertől elválasztó dombok felett az ég csupa piros folt volt. S a dombok felett szálló szél sós illatot hozott idáig. Szép tiszta nap kezdődött. Már rég nem voltam a szabadban, s éreztem, milyen szívesen sétálnék most a mezőn, persze, ha nem volna itt anyám.

De hát így az udvarban vártam, egy platánfa árnyékában. Szívtam a friss föld illatát, és már nem voltam álmos. Kollégáimra gondoltam, akik most az irodában vannak. Azaz ilyenkor kelnek fel, hogy munkába álljanak: ez a legnehezebb óra, legalábbis énnekem. Egy kissé még eltűnődtem ezeken a dolgokon, de aztán egy csengő hang elterelte figyelmemet: belülről hangzott, a menhely belsejéből. Az ablakok mögött mozgás támadt, aztán minden elcsöndesült. A nap magasabbra hágott az égen: már melengette a lábamat. A kapus átment az udvaron, s odaszólt, hogy az igazgató kéret. Bementem az irodába. Aláíratott velem néhány papírt. Láttam, fekete kabátban van és sötét csikos nadrágban. Felvette a telefonkagylót, s előzőleg így szólt hozzám: - Itt vannak már néhány perce a temetkezési vállalat emberei. Meg akarom mondani nékik, zárják le a koporsót. De előbb óhajtáná még egyszer megnézni az édesanyját? - Azt feleltem néki, hogy nem. Amire lehalkította a hangját, s így rendelkezett a telefonban: - Figeac, szóljon az embereknek, hogy mehetnek.

Aztán még közölte velem, hogy ő is ott lesz a temetésen, s én ezt meg is köszöntem néki. Leült az íróasztala mögé, s keresztbe vetette kurta lábszárait. Mondta, hogy csak mi ketten leszünk, meg a szolgálatos ápolónő. A bennlakók szabály szerint nem szoktak részt venni a temetésen. Csak virrasztani engedte őket: - Ez már emberség dolga - jegyezte meg. Ezúttal azonban megengedte anyám egy öreg barátjának, hogy kövesse a gyászmenetet: - Thomas Pérez a neve. - Az igazgató elmosolyodott. Azt mondta: - Hisz érti, ugye, valami gyermekes érzésem. De ők ketten úgyszólván sohase váltak el egymástól. A menhelyen mulattak már rajtuk, azt mondták Péreznek: „A menyasszonya”. Ő meg csak nevetett. Örültek ennek. S való igaz, hogy ez a haláleset mélyen megrendítette Pérezt. Meg kellett adnom az engedélyt. Viszont az orvos tanácsára megtiltottam néki a virrasztást.

Aztán hallgattunk, elég sokáig. Az igazgató felkelt, és kinézett az irodaablakon. Egyszer csak megjegyezte: - Már itt a marengói pap. Korán jött. - Figyelmeztetett, hogy legalább három-negyed órát kell gyalogolni, mert a templom benn van a faluban. Lementünk az udvarra. A ház előtt állt a pap két ministránsgyerekekkel. Az egyik a kezében tömjénfüstölőt tartott, s a pap feléje hajolt, hogy egyensúlyba hozza az ezüstláncot. Mikor a közelükbe értünk, a pap kiegyenesedett. „Fiam”-nak szólított, s még pár szót mondott. Bejött velünk, én utána.

Azonnal láttam, hogy a koporsó minden csavarja a helyén van, s négy fekete ruhás ember áll körülötte a teremben. Ugyanakkor hallottam az igazgató szavait is, hogy a kocsi az úton vár, s hallottam a pap imáját. Ettől fogva minden a lehető leggyorsabban történt. A fekete emberek lepellel borították a koporsót. A pap, a fiúk, az igazgató és én megindultunk utánuk. Az ajtó előtt egy nő állt, akit eddig még nem ismertem. - Meursault úr - mutatott be az igazgató. Nem hallottam a hölgy nevét, és csak annyit értettem, hogy ő képviseli az ápolónőket. Mosoly nélkül bólintott hosszú, csontos arcával. Aztán mindnyájan félreálltunk, hogy előreengedjük a holttestemet. Követtük a koporsót, s kiléptünk a menhelyudvarból. A kapu előtt ott állt a gyász kocsi. Lakkos, fényes és hosszúkás volt, hasonlított egy tolltartóhoz. Mellette állt a temetésrendező, kis termetű és nevetséges öltözetű figura, meg egy mesterkélt tartású öreg. Kitaláltam: csak Pérez lehetett. Puha, kerek formájú s széles karimájú kalapja volt (levette, amikor elhaladt előtte a koporsó), nadrágja mint a dugóhúzó, cipőjére rogyott, s széles, fehér inggallérijában szinte elveszett a nyakkendője, apró, fekete szövetsokor. Feketén pontozott orra alatt egyre remegett az ajka. Finom fehér haja mögül furcsán lelógó s szegélytelen fülkagylók kandikáltak elő: vérpiros színük egyszerre feltűnt ezen a sápadt, öreg arcon. A rendező mindnyájunknak kijelölte a helyét. Legelől ment a plébános, utána meg a gyász kocsi. A kocsi körül a négy ember. Mögötte az igazgató, én magam és utolsónak az ápolónő és Pérez úr.

Az ég már tele volt napfényel. Éreztük a súlyát a földön s a mind gyorsabban növekvő forróságot. Nem tudom, mért vártunk oly soká, mielőtt megindultunk volna. A sötét ruhában, éreztem, máris melegem volt. A kis öreg hol feltette, hol újra levette a kalapját. Kissé feléje fordultam, s elnéztem, míg az igazgató róla beszélt. Azt mondta, hogy anyám és Pérez esténként sokszor elsétáltak egészen a faluig egy ápolónő kíséretében. Néztem a tájat magam körül. A ciprusfásorok révén, amelyek fel a dombokig s az égig vezettek, ennek a rőt és zöld színű földnek, ezeknek a ritka és jó formájú házaknak a révén valahogy megértettem anyámat. Az est ezen a vidéken afféle bús fegyverszünet lehet. Ma ez a túláradó napfény, amelytől az egész táj rezgett, mindent embertelennek s lehangolónak mutatott.

Elindultunk. Csak akkor vettem észre, hogy Pérez kissé sántikál. A kocsi lassanként nekilendült, s az öreg mindinkább elmaradt. Az egyik fekete ruhás ember szintén eltávolodott a kocsi mellől, s most velem egy vonalban járt. Csak bámultam, hogy a nap milyen gyorsan száll egyre feljebb. Észrevettem, hogy a mező rég hangos már a fű zizegésétől és a bogarak zümmögésétől. Arcomon végigfolyt a verejték. Mivel nem volt kalapom, zsebkendőmmel legyezgettem magam. A temetésrendező, hallottam, mondott valamit, de egy szavát se értettem. Bal kezében zsebkendővel törülgette a fejét, míg közben jobb kezével sapkája szélét emelgette. Azt mondtam neki: - Bocsánat, nem értem. - Mire az égre mutatott, s megismételte: - Meleg van. - Én meg azt feleltem: - Meleg. - Kissé később azt kérdezte: - Édesanyját temeti? - Azt feleltem neki: - Igen. - Öreg volt? - Azt mondtam: - Eléggé -, mert nem tudtam pontosan az életkorát. Akkor aztán elhallgatott. Hátrafordultam, és láttam, hogy az öreg Pérez jól elmaradt, legalább ötven méterre. Sietett, s a kezében egyre lóbálta a kalapját. Néztem az igazgatót is. Méltóságosan, egyetlen fölösleges mozdulat nélkül lépegetett. A homlokán pár verejtékcsepp fénylett, de csak le sem törölte őket.

Úgy éreztem, mintha a menet kissé gyorsabban haladna. Köröttem egyre ugyanaz a tájék, ragyogó nappal telítve. Az ég fénye már tűrhetetlen volt. Egy bizonyos idő múlva az út olyan részére értünk, amelyet nemrégiben javítottak. A napfény felpattogtatta a kátrányt. Lábunkkal belemélyedtünk, s most fénylő húsát is feltártuk. A kocsi felett a kocsis bőrkalapja minthogyha csak ugyanebből a fekete sárból készült volna. Kicsit tévován éreztem magam a kék és fehér fényű ég és az egyhangú színek, a felnyílt kátrány ragadós sötétje, a ruhák fakó feketéje s a kocsi fényes lakkja között. Mindez, a nap, a bőr- és ganajszag, aztán a lakk és a tömjén illata s az álmatlan éj fáradtsága egészen összezavarta a szememet és gondolataimat. Még egyszer hátrafordultam: Pérez még igen messze volt, szinte beleveszett a forróság felhőjébe, aztán már nem is láttam. Kerestem a tekintetemmel, s láttam, hogy letér az útról, és átvág a mezőkön. Észrevettem azt is, hogy előttem az út elfordul. Megértettem, hogy Pérez úr jól ismerheti a vidéket, s azért vág át a mezőn, hogy utolérhessen bennünket. A fordulónál csakugyan elérte a menetet. Aztán megint eltűnt a szemünk elől. Újra átvágott a mezőn, s ezentúl még többször is. Én meg éreztem, hogy a vér erősen lüktet a halántékomban.

Ezután minden oly sietősen, oly biztosan és természetesen történt, hogy semmire sem emlékszem belőle. Egyetlen dologra mégis: ahogy a faluba érkeztünk, az ápolónő megszólított. Különös hangja volt, nem illett sehogy sem az arcához, dallamos és reszketeg. Azt mondta: - Ha lassan megyünk, könnyen napszúrást kaphatunk. Viszont ha nagyon sietünk, megizzadunk, s a templomban alaposan meghűlünk. - Igaza volt. Nem volt megoldás. Még pár képre emlékszem e napról: például Pérez arcára, amikor, közel a faluhoz, utoljára ért el bennünket. Az idegességtől és a bánattól is kövér könnyek csurogtak az arcán. Csakhogy a ráncai miatt sehogy sem tudtak lefolyni. Szétáradtak, összefolytak, s egész nedves réteget formáltak ezen a pusztuló arcon. Aztán a templomra emlékszem, a falusiakra a gyalogjárón, a piros muskátlibokrokra a temető sírhalmain, Pérez ájulására (mint egy darabokra hulló báb), a vérszínű rögökre, amelyek anyám koporsójára hulltak, a közjük keveredő, fehér húsú gyökerekre, aztán újabb emberekre, hangokra, a falura, a várásra egy kávéház előtt, a motor szüntelen lármájára s végül az én öröömökre, mikor az autóbusz befutott Algír fénykoszorújába, s amikor arra gondoltam, hogy most aztán lefekhetek, s alhatok tizenkét óra hosszat.

2

Amikor felébredtem, megértettem, mért vette rossz néven a főnököm, hogy kétnapi szabadságot kértem tőle: ma ugyanis szombat van. Ezt egészen elfelejtettem, s csak most jutott eszembe, amikor felkeltem. A főnököm így természetesen arra gondolt, hogy a vasárnappal együtt négy napi szabadságom lesz egyszerre, s ez igazán nem tetszhetett neki. De egyfelől nem az én hibám, hogy anyámat tegnap és nem ma temették, másfelől szombat és vasárnap így is, úgy is szünnap lett volna. De azért, természetesen, mégiscsak megértettem a főnökömet.

Igen nehezen keltem fel, mert fáradt voltam a tegnapi úttól. Mialatt megborotválok, gondolkodtam, mivel töltssem a napot, s elhatároztam, fürödni megyek. Felszálltam a villamosra, a kikötői uszoda irányában. Itt mindjárt a vízbe ugrottam. Sokan voltak fiatalok. Benn a vízben többek közt Marie Cardonával is találkoztam, az irodánk volt gépirónőjével, aki annak idején nagyon tetszett nekem. Azt hiszem, én is őneki. De ő akkor elment tőlünk, és így nem volt már időnk. Felsegítettem egy bójára, s közben megsimogattam a mellét. Én magam még a vízben voltam, mikor ő már a bóján hasalt. Felém fordult. A haja egészen a szemébe hullott, s csak nevetett. Felkapaszkodtam melléje, ugyanarra a bójára. Jó volt, s csak úgy tréfaképpen hátraengedtem a fejem, s a lány ölébe fektettem. Nem szólt semmit, s így is maradtam. Az egész ég a szememben volt, csupa kék és aranyszín. Éreztem a nyakszirtem alatt, mily lágyan lüktet a lány hasa. Így maradtunk sokáig, félig szundikálva, a bóján. Mikor a nap nagyon erős

lett, Marie a vízbe ugrott, s én utána. Utolértem, átfogtam a derekát, s együtt úsztunk. Marie egyre nevetett. A parton, míg szárogattuk magunkat, azt mondta: - Én barnább vagyok. - Kérdeztem tőle, nem jönne-e estére moziba. Megint nevetett, s azt mondta, szeretne megnézni egy Fernandel-filmet. Amikor végre felöltözködtünk, nagyon meglepettnek látszott, hogy fekete nyakkendőt lát rajtam, s kérdezte, kit gyászolok. Mondtam neki, hogy anyám halt meg. Amikor megkérdezte, mikor, azt feleltem neki: - Tegnap. - Egy kicsikét hátrahőkölt, de különben egy szót sem szólt. Kedvem lett volna hozzátenni, hogy hiszen én nem tehetek róla, de lenyeltem a mondókámat, mert eszembe jutott, hogy ezt már a főnökömnek is mondtam, egyébként is mit jelent ez? Az ember mindenképp hibás egy kicsit.

Este Marie már mindent elfelejtett. A film néhol mulatságos volt, de egészében szörnyen ostoba. A lány combja az enyémet súrolta. Megsimogattam a mellét. Az előadás vége felé meg is csókoltam, de ügyetlenül. Hazamenet feljött hozzám.

Amikor felébredtem, Marie már elment. Előzőleg értésemre adta, hogy várja a nénikéje. Eszembe jutott, hogy vasárnap van, és ez elkedvetlenített kissé: nem szeretem a vasárnapot. Akkor hát megfordultam az ágyban, s kerestem a párnán azt a sós tengeri illatot, amely Marie hajától maradt ott, s aludtam tovább tíz óráig. Utána elszíttam pár cigarettát s ágyban maradtam egészen délig. Nem akartam Céleste-nél ebédelni, mint egyébkor, mert biztosan kifaggattak volna, és én ezt nem nagyon szeretem. Inkább rántottát készítettem otthon, s úgy ettem meg a tálból, kenyér nélkül, mert a kenyérem elfogyott, és ahhoz már lusta voltam, hogy lemenjek a pékhez.

Ebéd után unatkoztam, s kicsit sétálgattam a lakásban. Míg anyám itt lakott, kényelmes volt. De magamnak túl nagy, s az ebédlő asztalát ide hoztam a szobámba. Most csak ebben az egy szobában élek, köröttem horpadt szalmaszékek, sárgult tükrű szekrény, no meg egy rézágy és egy mosdóasztal. A többi szoba elhagyatva. Később, hogy hozzáfogjak valamihez, előszedtem egy régi lapot, és azt kezdtem olvasgatni. Kivágtam egy gyógyszerhirdetést, s beragasztottam egy füzetbe: abba rakom bele mindazt, amit mulatságosnak találok az újságokban. Megmostam a kezemet, s végül is kiültem az erkélyre.

A szobám a külváros legnépesebb utcájára nyílik. A délután szépnek ígérkezett, bár a kövezet nedves volt, járókelők ritkán akadtak, azok is mind siettek. Először csak kiránduló családokat láttam, két fiúcskát tengerésszubonyban, térden alul lógó nadrággal, nagyon is vasárnapiasan merev öltözetükben, aztán egy kislányt rózsaszín hajszalaggal és fekete lakkcipőben. Mögöttük roppant mama lépdelt barna selyemruhában s az apjuk, vékony emberke, akit látásból ismerem. Szalmakalap volt a fején, pillangós nyakkendőt hordott, s a kezében sétabotot tartott. Most, hogy családostul láttam, megértettem, mért tartják olyan finomnak a kerületünkben. Kissé később a külváros fiatalemberei vonultak arra lakkozott hajjal, piros nyakkendővel, alaposan karcsúsított kabátban, hímzett zsebkendővel a szivarzsebben s amerikai cipőben. Kitaláltam, hogy valamelyik központi moziba tartanak. Azért is indultak olyan korán, s azért ugráltak hangos nevetéssel a befelé tartó villamosra.

Utánuk az egész utca lassankint elhagyottá vált. A délutáni előadásokat, azt hiszem, mindenütt elkezdték. Kinn az utcán már csak a boltosok meg a macskák maradtak. Az ég tiszta volt, de fénytelen az utcát szegélyező fűgefák felett. A szemközti dohányárus széket hozott ki a gyalogjáróra, odatette az ajtó elé, s úgy ült rá, hogy a két karját a szék támláján nyugtatta. Az előbb még zsúfolt villamosok most már majdnem üresek voltak. A Pierrot-hoz címzett kis kávéházban, a dohányárus boltja mellett, a pincér az üres termet fűrészporról söpörte. Valóban vasárnap volt mindenütt.

Megfordítottam a székem, és én is úgy lovagoltam rajta, mint szemben a dohányárus, mert úgy gondoltam, hogy így kényelmesebb. Elszívtam két cigarettát, bementem a szobába egy darab csokoládéért, aztán megint visszajöttem, hogy ott majszoljak az ablaknál. Kissé később az ég beborult, s azt hittem, kitör a nyári vihar. De lassankint kiderült. A felhőjárás mindamellet mintha az eső ígését hagyta volna az utca felett, s akkor még sötétebb lett. Még sokáig maradtam ott, s egyre csak az eget néztem.

Öt óra tájt a villamosok egyre-másra jöttek nagy zajjal. A külvárosi sportpályákról fűrtökben hozták a nézőket, akik még a lépcsőkön és kiszögelléseken is lógtak. A következő villamosok már a játékosokkal jöttek: ezeket meg egyforma kis táskájukról ismertem meg. Ordítottak, s tele tüdővel énekeltek, hogy az ő csapatuk az igazi. Többen még intettek is nékem. Az egyik odakiáltotta: „Jól kikaptak.” Amire én helyesletem, és hevesen bólingattam. Ettől fogva az autók is egyre sűrűbben túlkölte.

A nap megint hanyatlott egy kicsit. A tetők felett az ég vöröses lett, s a leszálló estével az utcák is meglevenedtek. A nappali sétálók lassankint mind visszatértek. Felismertem a többiek közt a választékos öltözetű urat. A gyerekek sírtak, vagy hagyták, hogy vonszolják őket. Majdnem egyazon pillanatban a kerületi mozik is kiöntötték az utcára a sok nézőt. Aki fiatalember volt köztük, az mind határozottabban mozgott, s arra gondoltam, biztosan valamilyen kalandfilmet láttak. Akik a városi mozikból jöttek, kissé később érkeztek. Ezek már komolyabbnak látszottak. Még nevettek, de időnként fáradt és réveteg volt az arcuk. Ott maradtak kinn az utcán, s fel-alá jártak a szemközti gyalogjárón. A kerületi fiatal lányok karonfogva sétáltak, kalap nélkül. A fiatal emberek úgy intézték, hogy mindig szembejöhessenek velük, s menet közben mindannyiszor tréfás szavakat vetettek feljük; a lányok meg nevettek, s elfordították a fejüket. Némelyik lányt én is ismertem, fel is intettek az ablakomba.

Az utcalámpák hirtelen kigyúltak, s fényüktől elhalványodtak az éj első csillagai. Éreztem, elfárad a szemem, ha még soká nézegetem a fényekkel s emberekkel telezsúfolt gyalogjárókat. A lámpák alatt felderengett az utcák nedves kövezete, s a villamosok visszfénye szabályos időközökben villant végig a nők ragyogó hajzatán, egy-egy mosolyon vagy karperecen. Kissé később a villamosok már ritkábban közlekedtek, az éjszaka elfeketült a fák és a lámpák felett, és az egész kerület kiürült észrevétlenül: s az újból elhagyott utcán már csak egy macska sétált nesztelen. Akkor arra gondoltam, hogy ideje lesz vacsorázni. Kicsit fáj már a nyakam, mert sokáig támaszkodtam a szék hátának. Lementem a pékhez, hogy kenyeret és makarónit vegyek, kifőztem a makarónit, s csak úgy állva meg is ettem. Odamentem az ablakhoz, hogy elszívjak egy cigarettát, de a levegő hűvösebb lett, és egy kissé fázni kezdtem. Becsuktam az ablakot, s a szobába visszatérve, láttam a tükörben az asztal sarkát a gyorsfőzővel s pár darab kenyérral. Gondoltam, no hál' istennek egy vasárnapal kevesebb, hogy anyámat eltemették, hogy kezddhetem újra a munkát, és hogy alapjában véve nincsen semmi változás.

3

Ma sokat dolgoztam az irodában. A főnök egészen kedves volt. Kérdezte, nem vagyok-e nagyon fáradt, s tudni akarta, hány éves volt az anyám. Azt mondtam: - Hatvanas -, hogy ne tévedjek, s nem tudom, miért, de a főnök egyszerre megkönnyebbültnek látszott, mintha azt gondolta volna, hogy ezzel az úgy befejeződött.

Az asztalomon már egy csomó üzleti levél gyűlt össze, s nekem kellett elintéznem valamennyit. Mielőtt otthagytam volna a munkát, hogy elmenjek ebédelni, előbb még megmostam a kezemet. Szeretem ezt a pillanatot délben. Este nincs annyi örömöm benne, mert a forgó törülköző olyankor már egészen nedves: végre is egész nap használták. Egyszer szóltam is ezért a

főnöknek. Azt mondta, igen sajnálja, de hát ez igazán nem fontos. Kissé későn mentem el, fél egy tájban, Emmanuellel, aki a szállítási osztályon dolgozik. Az iroda a tengerre néz, s egy jó percet azzal vesztegettünk, hogy a teherhajókat néztük a napégette kikötőben. Épp abban a pillanatban egy teherautó érkezett pukkanások és lánccsörgés között. Emmanuel odaszólt hozzám: - Ne nézzük meg közelebbről? -, s máris futottam az autó után. De az gyorsabb volt, mint mi, s szaladtunk, hogy utolérjük. Csak úgy fulladoztam a zajban meg a roppant porfelhőben. Már nem láttam senkit, semmit, s nem éreztem semmi mást, mint a futás zavaros lendületét a gépek, daruk meg árbocok közt, amelyek ott táncoltak a horizonton és a hajók teste közt, ahogy elrohantunk mellettük. Én értem el előbb a kocsi, s futás közben ugrottam fel. Azután még Emmanuelt is felsegítettem, hogy leülhessen. Lihegtünk, a teherkocsi nagyokat zökkent a rakpart nem egyforma kövein a porban és a napfényben. Emmanuel úgy nevetett, hogy még a lélegzete is elállt.

Verejtékben úszva értünk Céleste-hez. Céleste ott volt a nagy hasával, kötényével és fehér bajuszával. Megkérdezte, hogy „azért, megvagyok-e?”. Azt feleltem neki, hogy meg, s hozzá tettem, hogy éhes vagyok. Gyorsan ettem, s kávé is kértem. Azután mindjárt hazamentem, s otthon aludtam is kicsit, mivel több bort ittam a kelleténél, és amikor felébredtem, kedvem támadt egy cigarettára. Már késő volt, s szaladtam, hogy elérjem a villamost. Egész délután dolgoztam. Nagyon meleg volt az irodában, s este, mikor távoztam, jólesett a lassú séta végig a rakpartok mellett. Az ég zöld fényben ragyogott, elégedettnek éreztem magam. De azért egyenesen hazamentem, mivel estére főtt krumplit szerettem volna készíteni.

Amikor fölfelé igyekeztem a ház sötét lépcsőjén, beleütköztem szomszédomba, a vén Salamano-ba. Most is a kutyájával volt. Már nyolc éve, hogy mindig együtt vannak. Valami bőrbaja van a spánielnek, minden szál szőre elhullik tőle, amellet barna foltokkal és sebhelyekkel van tele. Oly rég élnek egyedül, együtt egy kis szobában, hogy az öreg Salamano szinte már hasonlít is a kutyájához. Az ő arca is tele van vörhenyes színű sebhelyekkel, s az ő haja is sárgás és ritka. A kutya viszont éppen olyan görnyedten jár, mint a gazdája, kinyújtott nyakkal s szagláló orral. Minthogyha csak mindketten egy fajtából valók lennének, s mégsem szívelhetik egymást. Naponta kétszer, délelőtt tizenegykor és délután hat órakor az öreg sétálni viszi a kutyát. Nyolc év óta állandóan ugyanazt az egy utat járják. Látni lehet kettőjüket a Lyon utcában, ahol a kutya addig-addig huzigálja a gazdáját, míg az öreg végleg meg nem unja. Olyankor elveri a kutyát, s alaposan összeszidja. Szegény állat ijedezve fetreng, s engedi, hogy ráncigálják. Ilyenkor már az öregnek kell húzni. Ha a kutya felejt a dolgot, megint ő húzza a gazdáját, s akkor megint verést és szidást kap. Ott állnak mindketten a gyalogjárón, s csak nézik egymást, a kutya rémüldözve, a gazdája meg tele gyűlölettel. Mindez naponta megismétlődik. Ha a kutya vizelni akar, a gazdája nem engedi, s azért is vonszolja tovább, az öleb meg útközben apró cseppeket hullat maga után. Ha véletlenül a szobában vizek, akkor megint csak megverik. Így tart ez már nyolc éve. Céleste mindig azt mondja: - Rémes -, de tulajdonképp senki sem tud semmit. Mikor a lépcsőházban találkoztunk, Salamano javában szidta szegény párát. Azt mondta neki: - Ronda dög! -, s a kutya csak nyöszörgött. Odaszóltam: - Jó estét! -, de az öreg csak tovább szitkozódott. Akkor megkérdeztem tőle, mit vétett a kutyája. Az öreg nem is válaszolt. Csak annyit mondott: - Ronda dög! - Kitaláltam, mi bántja, ahogy a kutyája fölé hajolt, s próbált valamit rendbe hozni szegény állat nyakörvén. Akkor hangosabban szóltam. Meg se fordult, s úgy felelt, az elfojtott harag hangján: - Még mindig itt van? - Aztán továbbment, s erőszakkal húzta a kutyát, az meg csak hagyta, hogy vonszolják, s közben egyre nyöszörgött.

Épp abban a percben jött fel a másik emeleti szomszédom. A kerületben azt mondják róla, hogy a széplányok kitartottja. Viszont ha kérdik, mi a mestersége, azt mondja, hogy raktárnok. Általában nem nagyon szeretik. De énhozzám sűrűn beszél, s néha benn marad egy-egy percre,

mert én mindig meghallgatom. Úgy érzem, érdekes dolgokat mond. Különben sincs rá semmi okom, hogy ne beszélgessek vele. Raymond Sintès a neve. Elég alacsony termetű, széles vállú, és az orra olyan, mint az ökölvívóké. Mindig gondosan öltözködik. Ő is azt mondta: - Rémes! -, mikor Salamanóról volt szó. Kérdezte, nem undorít-e a dolog, és én azt feleltem, hogy nem.

Felmentünk az emeletre, s már búcsúzni akartam tőle, mikor így szólt: - Van egy kis hurkám meg egy üveg borom. Nem segítene elfogyasztani? - Gondoltam, akkor nem kell főzőm, s elfogadtam a meghívást. Neki is egy szobája van ablaktalan konyhával. Az ágya felett fehér és rózsaszínű gipszangyal, sportbajnokok arcképei s két-három meztelen nő fényképe. A szoba piszkos volt, s az ágy vetetlen. Meggyújtotta a petróleumlámpáját, aztán valami gyanús kötést szedett elő a zsebéből, s beburkolta vele a jobb kezét. Kérdeztem tőle, mi baja. Azt felelte, verekedett egy ipsével, aki belekötött.

- Hiszen ismer, Meursault úr - mondotta -, nem vagyok rossz fiú, csak heves vérű. Az az alak így szólt hozzám: „Szállj le a villamosról, ha férfi vagy.” Én meg azt feleltem neki: „Menj a fenébe, maradj veszteg.” Arra azt mondta, nem vagyok férfi. Akkor aztán leszálltam, s azt mondtam neki: „Ne pofázz, mindjárt megtudod, ki vagyok.” Azt felelte: „No, hadd lássuk.” Amire kapott tőlem egyet, erőset. Elesett. Én meg fölemeltem. De ő erre belém rúgott, pedig lenn feküdt a földön. Akkor én neki a térdemmel, s két pofont is kapott ráadásnak. Csupa vér volt már az arca. Kérdeztem tőle, elég-e már. Azt felelte, hogy „igen”. - Közben Sintès egyre a kötésével bajlódott. Én az ágy szélére ültem. Azt mondta: - Látja, nem én kezdtem. Ő sértett meg, nem én őt. - Ez így is volt, elismertem. Akkor meg kijelentette, hogy épp ebben a dologban szeretne tanácsot kérni tőlem, merthogy én igazi férfi vagyok, ismerem az életet, segíthetnék rajta egy kicsit, s aztán jó pajtások leszünk. Nem szóltam semmit, s még egyszer megkérdezte, akarok-e a pajtása lenni. Azt feleltem, nem bánom: úgy láttam, örül a válaszonak. Előkereste a hurkát, megsütötte a serpenyőben, s poharakat, tányérokat, evőeszközöket hozott, azonkívül két üveg bort is. Mindezt a legnagyobb csendben. Azután asztalhoz ülünk. Evés közben hozzáfogott az este elbeszéléséhez. Eleinte habozott egy kicsit. - Szóval, ismertem egy hölgyet... mondhatnám a babám volt... - Az az ember, akivel verekedett, ennek a nőnek a testvére. Sintès azt is hozzátette, hogy ő, Sintès pénzelte a nőt. Nem feleltem, amire ő mindjárt azt is megjegyezte, hogy tudja, mit mesélnek a kerületben, de az ő lelkiismerete tiszta, s a foglalkozása raktárnok.

- Hogy rátérjek a históriámra - mondta -, észrevettem, hogy a nő megcsal. - Csak épp annyit adott neki, hogy legyen miből élnie. Ő fizette a szobája bérét, s élelemre napi húsz frankot adott. - Háromszáz frank a szobáért, hatszáz frank a havi kosztra, némelykor egy-egy pár harisnya, ez havonta ezer frank. És önagysága nem keresett semmit. De egyre mondta, hogy szűkösen él, hogy nem elég, amit tőlem kap. Pedig elégszer mondtam neki: „Mért nem dolgozol fél nap? Nekem is megkönnyítenéd a dolgomat. Nemrég kaptál tőlem kosztümöt, húsz frankot adok naponta, fizetem a lakbérédet, te meg minden délután csak kávézol a barátnéiddal. Te adod nekik a kávé meg a cukrot. Én adom neked a pénzt. Én, ugye, mindig jól bántam veled, te meg így fizetsz a jóért.” De hát mégse ment dolgozni, mindig azt mondta, nem elég a pénze, és így vettem észre, hogy megcsal.

Akkor aztán elbeszélte, hogy egy sorsjegyet talált egyszer a lány kezításkájában, és a lány nem tudta megmagyarázni, miféle pénzből vásárolta. Megint máskor egy zálogházi cédulát talált a nőnél, ami meg azt mutatta, hogy „becsapott” két karperecet. Addig semmit sem tudott arról, hogy két karperece is van a lánynak. - Láttam, megcsal. Akkor otthagytam. De előbb jól elvertem. És aztán megmondtam neki a véleményem. Megmondtam neki, nincs más baja, csak viszket neki valahol. Tudja, Meursault úr, azt mondtam neki: „Te szegény, persze nem látod,

hogy irigyek rád, mert boldoggá teszek. Majd megtudod, milyen boldog voltál velem, de akkor már késő lesz.”

A nőt véresre verte. Azelőtt sose verte meg. Megütöttem, nem mondom, de azt is inkább csak szeretetből. Olyankor kiáltozott is kicsit. Becsuktam az ablakot, s mindig egyforma volt a vége. De ezúttal már komoly volt. Sőt magamban azt gondolom, nem kapott tőlem eleget.

Akkor megmagyarázta azt is, hogy ezért van szüksége jó tanácsra. Elhallgatott, hogy szabályozza a füstölő lámpa kanócát. Én közben egyre figyeltem rá. Megittam majdnem egy liter bort, s már forró volt a halántékom. Raymond cigarettáját szívtam, mert az enyém elfogyott. Az utolsó villamosok akkor mentek el a ház előtt, s magukkal vitték a külváros most már távoli zajait. Raymond folytatta. Az bántja, mondta, hogy még mindig odahúzza valami a ringyóhoz. De meg akarja büntetni. Először olyasmire gondolt, hogy elviszi egy szállodába, hívhatja az erkölcsrendészetet, botrányt csap, s bárcát adat a cementének. Aztán a barátaihoz fordult, akik az alvilágban élnek. Azok se találtak ki semmit. Akkor meg, mint Raymond mondta, mi haszna az alvilágban élni? Ezt meg is jegyezte a barátoknak, amire azok azt javallták, süssenek „bélyeget” a nőre. De ő, Raymond, nem ezt akarta. Gondolkodott. Előbb azonban kérdezni akart valamit. De még mielőtt megkérdezne, szeretné tudni, mit gondolok erről az egész históriáról. Azt feleltem, semmit se, de azért érdekes az egész. Akkor aztán megkérdezte, mit gondolok, megcsalták-e, amire én azt feleltem, hogy úgy látszik, megcsalták; és hogy megbüntesse-e, s mit tennék én az ő helyén, amire én azt mondtam, hogy ezt sose lehet tudni, viszont azt igenis megértem, hogy meg akarja büntetni. Megint ittam egy kis bort. Ő meg cigarettára gyújtott, s kifejtette a bosszútervét. Levelet akar néki írni, „amelyben megrugdosnám, de azért úgy, hogy bánkódjék is utánam”. Akkor a nő visszatérne hozzá, lefeküdnének, s a „végső percben” a férfi szembeköpné, azután meg kirúgná. Csakugyan, úgy vélekedtem, ez példás büntetés lenne. De Raymond azt mondta, nem hiszi, hogy képes egy ilyen levél megírására, s gondolta, segíthetnék a fogalmazásban. Mivel nem feleltem semmit, kérdezte, nem bánám-e, hogyha azonnal hozzáfognánk, és én azt feleltem, nem.

Akkor fölkelte, miután megivott még egy pohárral. Félretolta a tányérokat meg a maradék hideg hurkát. Majd gondosan letörölte az asztal viaszosvászon abroszát. Az éjjeliszekrénye fiókjából kockás levélpapírt szedett elő, aztán egy sárga borítékot, egy kis tollszárat piros fából s egy négyszögű tintásüveget tele lila tintával. Amikor megmondta a nő nevét, láttam, arab származású. Megírtam a levelet. Csak úgy taláломra fogalmaztam, de hát mindenképp azon voltam, hogy Raymond kedvében járjak, mert hisz nem volt okom rá, hogy ne járjak a kedvében. Aztán felolvastam a levelet. Végighallgatott, közben cigarettázott, bólogatott, s utána megkért, olvassam fel még egyszer. Nagyon meg volt elégedve. Azt mondta: - Tudtam én azt mindig, hogy ismered az életet. - Először nem vettem észre, hogy tegez. Csak amikor kijelentette: - Most aztán igazi jó pajtás vagy -, akkor tűnt fel a dolog. Megismételte a mondatát, és én azt feleltem: - Igen. - Mit bántam, pajtása vagyok-e vagy sem, s úgy láttam, szeretné, ha az lennék. A levelet leragasztotta, s megittuk a maradék bort. Aztán még cigarettáztunk kicsit, de szó nélkül. Odakinn minden csendes volt, s behallottuk egy arra járó autónak a suhanását. Azt mondtam: - Már késő van. - Raymond is úgy gondolta, hogy késő van. Megjegyezte, hogy az idő sokszor milyen gyorsan múlik, s ebben némileg igaza volt. Álmos voltam, de azért alig tudtam felkelni. Igen fáradtnak látszhatott az arcom, mert Raymond még megjegyezte: nem kell úgy elengednünk magunkat. Először nem is értettem meg. Akkor aztán megmagyarázta, hogy hallott anyám haláláról, de hát erre, ugyebár, előbbutóbb el kellett készülnöm. Nekem is ez volt a véleményem.

Felkeltem, Raymond erősen megszorította a kezemet, s azt mondta, hogy a férfiak mindig megértik egymást. Ahogy eltávoztam tőle, becsuktam magam mögött az ajtót, s egy percig a folyosón maradtam, a sötétben. A ház nyugodt volt, s a lépcsőház mélyéből nedves és homályos lehelet áradt. Nem hallottam, semmi mást, csak vérem lüktetését a fülemben, s egy pillanatig mozdulatlanul álltam. De a vén Salamano szobájában a kutya tompán felnyögött. Az alvó ház szívéből úgy szállt fel lassan ez a sírás, mint egy csendből kicsírázott virág.

4

Derekasan dolgoztam egész héten. Raymond is eljött, s említette, hogy elküldte a levelet. Moziban is voltam kétszer, mégpedig Emmanuellel, bár ugyan ő nem mindig érti, mi történik a vetítővászonon. Olyankor persze mindenféle magyarázatra van szükség. Tegnap szombat volt, s Marie eljött hozzám, úgy, ahogy régebben megbeszéltük. Mindjárt igen megkívántam, mert szép piros és fehér csikos ruhában jött, a lábán bőrszandállal. A ruha mögött sejteni lehetett kemény mellét, s napbarnított szép arca úgy ragyogott, mint egy virág. Autóbuszra szálltunk, és kimentünk Algirtól pár kilométerre egy strandra, ahol a homokos part csupa szikla közé szorul, és a szárazföld felől nádas szegi. A délután négyórai nap nem volt túlságosan meleg, de a hosszú, lusta kis hullámokat vető vizet langyosnak éreztük. Marie megtanított egy játékra. Úszás közben inni kell a hullámok tarajából, majd a szánkban tartani a felgyülemlett tajtékot, aztán a hátunkra feküdni, s úgy fújni a habot az ég felé. Habzó csipke gyanánt eltűnt a levegőben, vagy langyos eső formájában visszahullt arcunkra. De már rövid idő múlva égett a szám a só keserűségétől. Marie akkor közelebb jött, hozzám simult a vízben. Ajkát az ajkamra forrasztotta. Nyelve felüdítette a számam, s akkor még egy ideig a hullámokban hemperegünk.

Amikor felöltözködtünk a parton, Marie csillogó szemmel nézett rám. Megcsókoltam. Ettől fogva nem is beszélünk már többet. Magamhoz szorítottam, s iparkodtunk eljutni az autóbuszhoz, hazaérni, s otthon az ágyamra heveredni. Az ablakom nyitva maradt, s éreztük a nyáréjszakát, ahogy eláradt barna testünkön.

Ma reggel Marie itt maradt, s mondtam, ebédeljünk együtt. Lementem a henteshez, hogy valami húst vegyek. Visszajövet Raymond szobájában női hangot hallottam. Kicsit később a vén Salamano szitkozódott a kutyájával, majd emberi s állati léptek zaját hallottuk a lépcsőn, utána meg ezt: - Ronda dög. - Kimentek az utcára. Elmeséltem Marie-nak az öreg históriáját, és Marie jót nevetett. Az én egyik pizsamám volt rajta, de fel kellett gyűrnie az ujját. Amikor így nevetett, éreztem, hogy megint megkívánom. Egy perc múlva kérdezte, szeretem-e. Azt feleltem, ennek nincs értelme, de hát azt hiszem, hogy nem. Akkor elszomorodott. De míg az ebéddel foglalkozott, különösebb ok nélkül megint csak nevetett, de úgy, hogy kénytelen voltam megcsókolni. Akkor tört be a szobánkba Raymondék veszekedésének a lármája.

Először csupán egy igen éles női hangot hallottunk, aztán Raymondét, aki azt mondta: - Megsértettél, mondom, hogy megsértettél. No de most elveszem a kedvedet. - Kis tompa zaj, majd utána a nő ordítani kezdett, de oly rettenetes módon, hogy az emberek egyszerre összeszaladtak a lépcsőházban. Marie azt mondta, hogy ez szörnyű, én meg nem feleltem semmit. Kért, hogy menjek rendőrért, de azt feleltem, utálok a rendőröknek. De azért mégis jött a rendőr, a második emeleti bádogos hívta. Bekopogott hozzájuk, azok arra elhallgattak. Még erősebben kopogott, s egy perc múlva a nő sírt, és Raymond kinyitotta az ajtót. Cigaretta volt a szájában, s édeskésen mosolygott. A lány az ajtóhoz rohant, és kijelentette a rendőrnek, hogy Raymond csúnyán megverte. - Mi a neved? - kérdezte a rendőr. Raymond megmondta. - Ha velem beszélsz - szólta a rendőr -, vedd ki a cigarettádat a szádból. - Raymond habozott, rám nézett, s tovább rágta a cigarettát. Akkor aztán a rendőrtől erős és súlyos pofont kapott

pontosan az arcára. A cigaretta pár méterre repült ki a szájából. Raymond arca elváltozott, de akkor mindjárt egy szót sem szólt, majd utána megkérdezte, igen alázatos hangon, felszedheti-e a csutkáját. A rendőr ezt megengedte, s hozzátette: - De máskor majd idejében eszedbe jusson, hogy a rendőr nem pojáca. - A lány közben egyre sírt, s folyvást ismételte: - Megvert. Mert ez csak afféle selyemfiú. - Biztos úr - kérdezte ekkor Raymond -, megengedi-e a törvény, hogy egy tisztességes férfit selyemfiúnak nevezzenek? - De a rendőr ráparancsolt, hogy „fogja be a bagólesőjét”. Raymond akkor a lány felé fordult, s azt mondta neki: - No, várj csak, ne félj, találkozunk még valahol. - A rendőr rászólt, ne pofázzon: a lánynak távoznia kell, ő meg csak várjon, míg behívják a rendőrségre. Hozzátette, hogy Raymondnak szégyellnie kéne magát, hogy csak úgy reszket a részegségtől. Raymond próbálta magyarázni neki: - Nem vagyok részeg, biztos úr. Csak hát itt állok a biztos úr előtt, azért reszketek, ha akarom, ha nem. - Becsukta az ajtót, és mindenki távozott. Marie meg én végül is elkészítettük az ebédet. De ő egy cseppet sem volt éhes, én ettem még az egészet. Marie aztán egy órákor elment, én meg aludtam egy kicsit.

Három óra tájt kopogtak az ajtón, s Raymond jött be a szobámba. Én azért tovább is feküdtem. Ő meg az ágyam szélére ült. Egy ideig csak hallgatott, s akkor megkérdeztem tőle, mi is történt nála délelőtt. Elbeszélte, hogy megtette, amit meg akart tenni, csak hogy a lány pofon vágta, amire ő meg jól elverte. A többit már én is láttam. Mondtam neki, hogy a lány most már megkapta a büntetését, s hogy ő, Raymond, meg lehet elégedve. Neki is ez volt a véleménye, s hozzátette, bármit mond a rendőr, azon, hogy a lány kikapott, most már ő sem változtathat. Megjegyezte, hogy neki már régi ismerősei a rendőrök, s tudja jól, hogy kell velük bánni. Megkérdezte, azt vártam-e, hogy visszaadja a rendőrnek a pofont? Azt mondtam, nem vártam én semmit, s különben sem szeretem a rendőröket. Raymond arca felvidult. Kérdezte, ne menjünk-e valahová. Felkeltem, s fészülködni kezdtem. Akkor még azt mondta, jó volna, ha tanúskodnék mellette. Én nem bánom, mondtam, csak nem tudom, mit mondjak. Raymond szerint elég, ha kijelentem, hogy a lány őt megsértette. Beleegyeztem: tanúja leszek.

Elmentünk egy kávéházba, s Raymond egy pohár konyakot fizetett. Aztán meg biliárdozni akart velem, s én szépen el is vesztettem a játszmat. Utána lányokhoz akart vinni, de nem mentem, mert nem volt kedvem hozzá. Akkor rendben hazamentünk, s megint mondta, mennyire örül, hogy sikerült megbüntetni a kedvesét. Énvelem igen figyelmes volt, s a vele töltött délutánt egészen kellemesnek találtam.

Már messziről észrevettem a kapu előtt a vén Salamanót: igen izgatottnak látszott. Amikor közelebb értünk, láttam, hogy nincs vele a kutyája. Az öreg kereste mindenfelé, forgolódott maga körül, próbálta átfúrni tekintetével a folyosó homályát, közben dörögött értelmetlenül, s apró vörös szemével újra meg újra az utcát fürkészte. Mikor Raymond megkérdezte, mi baj, nem válaszolt azonnal. Hallani véltem, hogy azt morogja: - Ronda dög -, s csak forgolódott tovább. Kérdeztem, hol a kutyája. Hirtelen azt felelte, hogy megszökött. Majd egyszerre hadarni kezdett: - Elvittem, mint máskor, a Gyakorlótérre. Sokan voltak a mutatványosbódék körül. Megálltam, hogy megnézzem a „Szökevények Királyát”. És amikor megindultam, a kutya már nem volt sehhol. Igaz, már rég gondolok rá, hogy szűkebb nyakörv kéne neki. De azért sose hittem volna, hogy ez a dög csak így elinaljon.

Raymond megmagyarázta neki, hogy a kutya csak eltévedhetett, és hogy biztosan megkerül. Idézte olyan kutyák példáját, amelyek tíz meg húsz meg harminc kilométert is megtesznek, hogy visszataláljanak a gazdájukhoz. De az öreg most valahogy még izgatottabbnak látszott - Attól félek, még elszedik tőlem. Ha még valaki magához venné. De lehetetlen, hisz mindenkit elundorít az ótvarával. Biztosan a rendőrök kapják majd el. - Mondtam neki, menjen a gyepmesterhez, az majd visszaadja neki, ha megfizeti érte a taksát. Kérdezte, sok-e ez a taksa. Nem

tudtam. Akkor megharagudott: - Pénzt adjak ezért a dögért? Miattam ugyan agyonverhetik! - S szidni kezdte gorombán. Raymond nevetett, s bement a házba. Én utána, s odafenn, az emeleti folyosón váltunk széjjel. Egy perc múlva hallottam az öregember lépteit: az én ajtómon kopogott. Kinyitottam, egy pillanatig ott maradt a küszöbön, és így szólt: - Engedelmet, engedelmet kérek. - Bízattam, kerüljön beljebb, de nem akart bejönni. Csak nézte a cipője hegyét, s ótváros keze egyre reszketett. Megkérdezte, de nem nézett rám: - Ugye, Meursault úr, nem kapják el? Ugye, majd csak visszaadják? Különben mi lenne velem? - Mondtam, hogy a gyepmesternél legalább három napig várnak, hogy a kutya gazdája jelentkezzen, s csak azután teszik vele, amit a legjobbnak látnak. Csak nézett rám szó nélkül. Aztán azt mondta: - Jóccakát. - Becsukta az ajtaját, s hallottam, ahogy fel és alá járkál. Az ágya soká recsegett. S abból a furcsa kis neszből, amely áthallatszott a válaszfalon, kitaláltam, hogy az öreg sír. Nem tudom, miért, abban a percbe anyámra kellett gondolnom. De holnap korán kell kelnem. Egy cseppet sem voltam éhes, s vacsora nélkül feküdtem le.

5

Raymond telefonált az irodába. Azt mondta, egyik barátja (akinek rólam is említést tett) meghívott bennünket vasárnapra Algír környékére, a nyaralójába. Azt feleltem, megyek szívesen, csak az a baj, hogy ezt a napot már egy barátnőmnek ígértem. Raymond mindjárt kijelentette, hogy őt is igen szívesen látják. Barátja felesége csak örül, ha nem marad egyedül a férfiak közt.

Már vissza is akasztottam volna a telefon hallgatóját, mert tudtam, hogy a főnököm nem szereti, ha idetelefonálgatnak. De Raymond kért, várjak még, s mondta, hogy ezt a meghívást este is közvetíthette volna, de másról akar értesíteni. Egész nap követte egy csoport arab, s köztük régi szeretőjének a bátyja. - Ha ma este ott látod a ház körül, mikor hazajössz, azonnal szólj. - Megígértem, hogy szólok.

Kissé később a főnök hívott, s akkor mindjárt dühös lettem, mert azt hittem, azt mondja majd, ne telefonálgassak annyit, s inkább többet dolgozzak. De hát egészen másról volt szó. Egy tervéről, egy még eléggé homályos tervéről akart szólni. Véleményemet kívánta hallani a dologról. Az a szándéka, mondta, hogy irodát szervezzen Párizsban, s akkor ott, helyben intézhetné a nagy üzletházakkal való dolgait, s azt akarta megtudni tőlem, hajlandó volnék-e odamenni. Így aztán Párizsban élhetnék, s utaznom is lehetne év közben. - Fiatalembernek, azt hiszem, csak tetszhetik az ilyen élet. - Azt feleltem rá, igaz, de hogy alapjában nekem mindegy. Akkor meg azt kérdezte, nem csábítana-e a változás. Azt feleltem, hogy az ember élete úgyszemint változik, hogy egyik élet olyan, mint a másik, s hogy az én itteni életemet kedvemre valónak találom. Láttam, nem tetszik neki a válasz, azt mondta, nem felelek a kérdésére, meg hogy nincs semmi becsvágyam, s az üzleti életben ez nagy baj. Visszatértem a munkámhoz. Persze, inkább adtam volna valami kielégítő választ, de hát nem láttam okot arra, hogy változtassak az életemen. Ha jól meggondolom a dolgot, igen túrhető módon éltem. Diákkoromban, emlékszem, sokkal becsvágyóbb voltam. De mikor abbahagytam a tanulmányaimat, igen hamar beláttam, hogy mindez nem is olyan fontos.

Este Marie eljött értem, s kérdezte, nem venném-e el feleségül. Azt mondtam, hogy nekem mindegy, s megtehetem, ha ez a kívánsága. Akkor meg azt akarta tudni, hogy igazán szeretem-e. Azt feleltem, mint már egyszer, hogy ez nem jelent ugyan semmit, de hogy hát azt gondolom, nem szeretem. - Akkor hát miért venne feleségül? - mondta. Próbáltam megmagyarázni néki, hogy ez egy cseppet sem fontos, és hogyha ez a kívánsága, feleségül is vehetem. Különben is ő kér erre, és én épp hogy csak szót fogadok. Amire ő megjegyezte, hogy a

házasság komoly dolog. Én erre azt feleltem, hogy: - Nem. - Marie elhallgatott egy percre, és csak nézett rám csendesen. Aztán megint beszélni kezdett. Csak még annyit akart tudni, elfogadnám-e más nőtől ugyanezt az ajánlatot, s tudnék-e hozzá ugyanúgy ragaszkodni. Azt feleltem: - Természetesen. - Akkor ő tűnődni kezdett, szeret-e, én viszont erről nem tudhattam semmit. Megint hallgatott egy percig, aztán azt suttogta, hogy furcsa vagyok, s hogy biztosan épp ezért szeret, de lehet, hogy egyszer majd ugyanezért szakad el tőlem. Mivel én tovább hallgattam, nem tudva, mi mást mondhatnék, megfogta a karomat, mosolygott, és kijelentette, hogy a feleségem akar lenni. Azt feleltem, úgy is lesz, éspedig amikor ő akarja. Beszéltem neki a főnök tervéről, amire Marie azt mondta, hogy szeretné megismerni Párizst. Elmondtam neki, hogy már éltem ott, s megkérdezte tőlem, hogy milyen. Azt mondtam: - Pizkos. Sok a galamb, és sok sötét udvar is van. Az embereknek fehér a bőrük.

Aztán sétáltunk egyet, végigjártuk a város nagy utcáit. A nők többnyire szépek voltak, és kérdeztem Marie-től, néki is ez-e a véleménye. Azt felelte, hogy igen, s hogy teljesen megért engem. Aztán nem beszéltünk többet. De szerettem volna, ha tovább is velem marad, s mondtam, vacsorázzunk együtt Célestenél. Azt mondta, szívesen jönne, de este más dolga van. Már ott jártunk a ház előtt, s mondtam neki: - Viszontlátásra. - Rám nézett: - Nem akarod tudni, mi dolgom? - Persze hogy akartam tudni, de hát nem gondoltam rá, s úgy látszott, ezt hánnya a szememre. Akkor látva, hogy zavarba hozott, nevetett, s egész testével közeledett, úgy kínálta csókra az ajkát.

Céleste-nél vacsoráztam. Már enni kezdtem, amikor egy furcsa kis nő lépett az étterembe, s megkérdezte, odaülhet-e az asztalomhoz. Mondtam néki, természetesen. Szaggatott mozdulatai voltak, s a szeme csak úgy ragyogott aprócska almaarcában. Levette a kabátját, aztán lázasan tanulmányozta az étlapot. Odahívta Céleste-et, s egyszerre megrendelt minden fogást pontos és egyben sietős hangon. Amíg az előételt várta, kinyitotta a kézitáskáját, kihúzott belőle egy darab papírt, valamint egy ceruzát, kiszámította előre a megrendelt vacsora árát, egyik zsebéből előszedte a pontos összeget borralalóval, s az egészet odatette maga elé az asztalra. Már hozták is az előételt: bekapta egykettőre. Amíg a következő fogást várta, a táskából egy kék ceruzát meg egy képeslapot szedett elő: ebben meg az a heti rádió-előadásokat böngészte. Látható gonddal majdnem minden előadást megpipázott. Mivel a folyóiratnak legalább tizenkét lapja volt, ezt a munkát vacsora végéig aprólékos pontossággal folytatta. Én már réges-rég végeztem, amikor ő még ugyanezzel a buzgalommal pipált. Aztán felkelt, belebújt a kabátjába egyformán pontos és gépies mozdulatokkal, s otthagya a vendéglőt. Mivel semmi dolgom sem volt, én is elmentem, s követtem pár percig. Ott ment a gyalogjáró szélén, hihetetlen gyorsasággal és biztonsággal, s egyenes irányban folytatta az útját, úgyhogy még hátra se fordult. Végre is szem elől vesztettem, megfordultam és hazamentem. Furcsának találtam a nőt, de aztán hamar elfelejtettem.

Az ajtó előtt megint a vén Salamanót találtam. Beengedtem a szobámba, s elmonda, hogy a kutyája eltűnt, mert a gyepmester nem tud róla. A hivatalban azt mondták neki, hogy talán elgázolták az utcán. Kérdezte, nem lehetne-e érdeklődni a rendőri őrszobákon. Azt felelték, ilyesminek ott nemigen marad nyoma, mert hisz ez mindennap megtörténik. Mondtam a vén Salamanónak, szerezzen egy másik kutyát, de azt felelte, s igaza volt, hogy már a régihez szokott.

Én az ágyamon kuporogtam, Salamano meg ott ült egy széken, az asztal előtt. Szemben volt velem, két keze a térdén. Ócska nemezkalapját le se vette a fejéről. Sárgult bajusza mögött töredékes mondatokon rágódott. Már egy kicsit untatott, de hát nem volt semmi dolgom, és aztán nem is voltam álmos. Hogy valamit mondjak neki, faggatni kezdtem a kutyájáról. Elmonda, hogy a felesége halála után vette magához. Elég későn házasodott meg. Fiatal korában

sokáig színész szeretett volna lenni: az ezredében mindig játszott a katonai előadásokon. De végül is vasutas lett, s nem bánja, mert legalább van most egy kis nyugdíja. Az asszonnyal nem volt boldog, - de azért hozzászokott. Amikor meghalt, egyszerre igen egyedül érezte magát. Akkor aztán egy kutyát kért egyik műhelyi pajtásától, s ezt kapta igen fiatalon. Eleinte csak cuclival lehetett valahogy táplálni. De hát mivel a kutya nem él oly sokáig, mint az ember, a végén egyszerre lettek öregek. - Rossz természete volt - mondta az öreg. - Némelykor jól összekaptunk. De mégiscsak jó kutya volt. - Jóféle fajta, mondtam, aminek Salamano igen örült. - Pedig hát, ugye - tette hozzá -, nem ismerte a betegsége előtt. Épp a szőre volt a legszebb. - Minden este, minden reggel, mióta ez a bőrbaja volt, az öreg mindig jól bekente. De az igazi betegsége öszerinte az öregség volt, abból pedig nem lehet kigyógyulni.

Akkor ásítózni kezdtem, s az öreg kijelentette, hogy elmegy. Mondtam, hogy még maradhat, s engem is bánt a kutyája sorsa: ezt még meg is köszönte. Elmondta még, hogy anyám is igen szerette a kutyát. - Szegény mamája - így hívta, valahányszor szó került róla. Gondolja, mondta, milyen rossz nekem, mióta anyám is meghalt - s én nem feleltem erre semmit. Akkor feszélyezett arccal és sietve hozzátette, hogy jól tudja, a kerületben engem mindenki elítél, mivelhogy az anyámat a menhelybe telepítettem, de hát ő jól ismer engem, s tudja, hogy szerettem anyámat. Azt feleltem, nem tudom, miért, hogy eddig sosem hallottam a kerület rossz véleményéről, viszont az aggok menhelyét természetes dolognak találtam, mivel nekem nem volt rá pénzem, hogy ápolónőt tartsak anyám mellett. - Különben is - tettem hozzá -, már régóta nem volt neki semmi mondanivalója a számomra, s ha egyedül volt, unatkozott. - Igen - mondta -, s a menhelyen barátokat talál az ember. - Aztán bocsánatot kért. Aludni akar, mondtotta. Az élete most megváltozott, s nemigen tudja, mihez fogjon. Először, mióta ismerem, kezét nyújtott félénk mozdulattal, s éreztem bőrének a pikkelyeit. Kicsit elmosolyodott, és így szólt, mielőtt elment volna: - Remélem, hogy ma éjjel nem ugatnak majd a kutyák. Mindig azt hiszem, az enyém ugat.

6

Vasárnap nehezen keltem fel, s Marie-nak kellett szólongatni s meg is rázni, míg felébredtem. Nem ettünk semmit, mivel korán szerettünk volna fürödni. Egészen üresnek éreztem magam, s egy kissé a fejem is fájt. Még a cigarettámnak is kesernyés volt az íze. Marie kicsúfolt, azt mondta, olyan vagyok, mintha temetésről jönnek. Fehér vászonruhában volt, s a haját egészen kibontotta. Mondtam neki, milyen szép, s ő nevetett örömeiben.

Mikor lementünk a lépcsőn, kopogtunk Raymond ajtaján. Azt felelte, máris jön. Az utcán, mivel fáradt voltam, s azért is, mert odafenn nem nyitottuk ki a zsalukat, a máris forró világosság úgy csapott meg, mint egy pofon. Marie ugrált örömeiben, s egyre csak ismételte, hogy szép idő van. Kezdem jobban érezni magam, s észrevettem, hogy éhes vagyok. Meg is mondtam Marie-nak, aki erre rámutatott viaszosvászon táskájára, abban volt minden, a törülköző meg mindegyikünk fürdőruhája. Most már csak Raymond-ra kellett várnunk, s már hallottuk, hogy csukja az ajtaját. Kékszín vászonnadrágban volt s rövid ujjú fehér ingben. De szalmakalap is volt a fején, ezen Marie jót nevetett, s az alsó karja igen fehér volt a fekete szőre alatt. Egy kicsit undorodtam tőle. Füttyörészett, mikor lejött, s igen elégedettnek látszott. Nekem azt mondta: - Hogy vagy, öregem? -, Marie-t meg úgy szólította, hogy „kisasszony”.

Épp előtte való napon együtt voltunk a rendőrségen, s mint tanú azt vallottam, hogy a lány „megbántotta” Raymond-t. Így megúszta egy kis dorgálással. Vallomásom igazát nem is vonták kétségbe. A ház előtt még egyszer felemlegettük ezt Raymond-nal, aztán elhatároztuk, hogy autóbusszon megyünk, nem gyalog. A fürdő nem volt igen messze, de így hamarabb oda-

érünk. Raymond úgy vélekedett, hogy a barátja csak örül, ha ilyen korán érkezünk. Már indulni akartunk, amikor Raymond hirtelen rám kacsintott, néztek csak előre. Akkor vettem észre egy kis csapat arabot, akik mind a dohányos bolt kirakatához támaszkodtak. Csak néztek ránk csöndesen, de valahogy a maguk módján, csak úgy, mintha mindannyian kövek vagy kiszáradt fák lennének. Raymond odaszólt nekem, hogy az ő ipséje bal felől a második, s elég aggodalmas arcot vágott. Hozzátette, hogy most már vége, kész, ne is beszéljünk róla. Marie nemigen értette, mi az, és kérdezte, miről van szó. Mondtam, néhány arabról, akik haragusznak Raymond-ra. Marie erre azt kívánta, hogy azonnal induljunk. Raymond akkor már magához tért, nevetett, s biztatott bennünket, hogy most aztán siessünk. Siettünk az autóbussmegállóhoz, amely kissé odébb volt, s Raymond mindjárt jelentette, hogy az arabok nem jönnek utánunk. Hátrafordultam. Még mindig az előbbi helyükön álltak, s ugyanolyan közönyösen nézték a mi otthagyt helyünket. Felszálltunk az autóbuszra. Raymond teljesen megkönnyebbültnek látszott, s száz tréfával mulattatta Marie-t. Éreztem, Marie tetszik neki, de a lány nemigen ügyelt rá; hébe-hóba nevetve ránézett.

Algír környékén szálltunk le. A fürdőhely nincs messze az autóbussmegállótól. De előbb még egy fennsíkron kellett átsétálnunk, amely a tenger fölébe emelkedik, majd lejtősen leereszkedik a strandra. Ez a fennsík tele volt sárgás kövekkel s aszfodéloszokkal, amelyek fehéren váltak ki az ég már kemény kékségéből. Marie azzal mulatott, hogy táskájával ütögette a szétszóródó virágszirmokat. Apróka villák sorai közt jártunk, zöld vagy fehér kerítések mellett, némelyiket verandástul beborította a tamariszkusz, mások meg a kövek között, egészen csupaszok voltak. Mielőtt még odaértünk ennek a fennsíknak a széléhez, már láthattuk a mozdulatlan tengert, s még messzebb, az átlátszó vízben, egy tömör és álmatag hegyfokot. Egy motor könnyű zsvivaja ebben a nyugalmas levegőben még hozzánk is elhatott. S láttunk is messze egy kis halászhajót, amely észrevétlen haladt a vakító tengeren. Marie pár szál hegyi íriszt szedett. A tenger felé hajló lejtőről fürdőzőket is láttunk a parton.

Raymond barátja a partszakasz végén, egy kis fakalyibába lakott. A ház sziklára támaszkodott, s az alapzat cölöpjei, elől, már a vízbe merültek. Raymond vállalta a bemutatást. Barátját Massonnak hívták. Jól megtermett férfi volt, erőteljes és széles vállú, felesége viszont kicsi, gömbölyű és szeretetre méltó, a kiejtése párizsias. Masson mindjárt biztatott bennünket, érezzük magunkat otthon, s ebédre kirántott halat ígért, reggeli halászata eredményét. Mondtam neki, hogy a házat igen szemrevalónak találom. Megtudtam tőle, hogy itt tölti minden szombatját és vasárnapját, valamint minden szabadnapját. - Feleséggemmel - tette hozzá - mindig jól megértjük egymást. - Az asszonyka közben már vígan nevetgélt Marie-val. S talán akkor először komolyan gondoltam arra, hogy megnősülök.

Masson mindjárt fürödni akart, de feleségének és Raymond-nak nemigen volt hozzá kedve. Így csak hárman mentünk le, s Marie azonnal a vízbe ugrott. Masson meg én vártunk egy kicsit. A férfi kissé lustán beszélt, s észrevettem, hogy bármiről szól, minden mondatához hozzáfűzi, hogy „többet mondok”, még akkor is, hogyha ezzel mit sem változtat az értelmén. Marie-ról például az mondta: - Remek lány, többet mondok, elragadó. - De aztán nem figyeltem többé erre a furcsaságára, inkább azzal foglalkoztam, hogy jól érzem magam a napon. Lassankint a homok is megforrósodott a talpunk alatt. Egy kicsit még türtőztettem a víz után való vágyamat, de végül is odaszóltam Massonnak: - No, megyünk-e? - Egyszerre beugrottam a vízbe. Ő szép lassan lépett bele, és csak akkor kezdett úszni, mikor már nem érzett földet a lába alatt. Meglehetősen rosszul úszott, s ott is hagytam, hogy Marie után nézsek. A víz hideg volt, s én szívesen úsztam. Marie-val jól eltávolodtunk, s örömkömben és mozdulatainkban teljes volt köztünk az egyetértés.

A nyílt tengeren a hátunkra feküdtünk, s ég felé fordult arcomról a nap leszárította a számba folyó vízfátyolt. Láttuk, Masson visszatér a partra, s elterül a homokban. Messziről óriásnak látszott. Marie azt akarta, hogy együtt ússzunk. Úgy helyezkedtem mögéje, hogy átfoghassam a derekát, s míg ő a karját mozgatta, én a lábammal paskoltam a vizet, úgy segítettem őt előre. Egész délelőtt a fülünkben csobogott a víz hangja, ahogy csapkodtunk, míg csak bele nem fáradtam. Akkor otthagytam Marie-t, s szabályos mozdulatokkal és nagy lélegzetet véve úsztam vissza a part felé. A homokon én is elterültem, hasra feküdtem Masson mellett, s arcomat is a homokba fúrtam. Mondtam neki: - Milyen jó -, s ő is ugyanígy vélekedett. Nemsokára Marie is jött. Megfordultam, hogy lássam, amint jön. Egészen síkos volt a sós víztől, s hátrafogta kezével a haját. Szorosan mellém húzódott, s teste és a nap melegétől kicsit el is álmosodtam.

Marie felrázott, s mondta, hogy Masson felment a házba, itt az ebédidő. Azonnal felkeltem, mert éhes voltam, de Marie azt mondta, hogy aznap még egyszer sem csókoltam meg. Igaza volt, és amellet nagy kedvem is volt hozzá. - Menjünk a vízbe - mondta ő. Szaladtunk, hogy elterüljünk az első kis hullámokon. Egynéhány karcsapás után Marie egészen hozzám simult. Éreztem lábát a lábam körül, s egyszerre újból megkívántam.

Amikor visszatértünk a partra, Masson már hívott bennünket. Mondtam, hogy igen éhes vagyok, ő viszont ott azonnal kijelentette a feleségének, hogy tetszem neki. A kenyér jó volt, s halból is megettem a részemet. Utána még húst is kaptunk, hozzá vajban sült burgonyát. Mindannyian szó nélkül faltunk. Masson igen sok bort ivott, s nekem is szünet nélkül töltögetett. A kávénál már nehéz volt a fejem, s közben sokat is dohányoztam. Massonnal és Raymond-nal felvetettük azt az eszmét, ne töltsük-e itt az augusztust hármunk közös költségén. Marie hirtelen azt mondta: - Tudják-e, hány óra? - Fél tizenkettő. - Mindannyian csodálkoztunk, Masson azt mondta, korán ettünk, de hogy ez igen természetes, mert az ebéd ideje az az idő, mikor megéhezünk. Nem tudom, Marie miért nevetett ezen. Azt hiszem, kicsit sokat ivott. Masson megkérdezte tőlem, ne sétáljunk-e egyet a parton. - A feleségem szunyókál ebéd után. Én viszont nem szeretek. Mozognom kell. Mindig mondom, hogy ez jobb az egészségnek. De hát mindegy, ahogy neki tetszik. - Marie kijelentette, hogy marad, segít a mosogatásban Massonnénak. A kis párizsi nő azt mondta, előbb dobják ki a férfiakat. Így aztán mindhárman kimentünk a partra.

A napfény majdnem merőleges vonalban hullt a homokra, s a tengeren szinte már tűrhetetlenül ragyogott. A part egészen néptelen volt. A fennsík szélén, a tenger felett sorakozó nyaralókból jól lehetett hallani a tányérok és evőeszközök csörgését. Lélegezni is alig tudtunk a földből áradó vak hőségtől. Eleinte Raymond és Masson ismeretlen dolgokról és emberekről beszélgettek. Annyit mégis kitaláltam, hogy régóta ismerhetik egymást, sőt volt idő, mikor együtt laktak. A víz felé iparkodtunk, s egy ideig a tenger szélén jártunk. Egy-egy hullám némelykor, ha jobban kinyúlt, mint a többi, már a vászoncipőnket is elöntötte a habjával. Nem gondoltam semmire, mivel félig már aludtam, úgy sütötte a nap a fedetlen fejemet.

Akkor Raymond odaszólt valamit Massonnak, nem jól hallottam, mit mondott. De ugyanekkor észrevettem, messze tőlünk, a fürdő legvégén, két arabot kék munkaruhában: egyenesen mifelénk jöttek. Raymond-ra néztem, azt mondta: - Ő az. - Mi azért csak mentünk tovább. Masson kérdezte: - Hogy jöhettek ezek eddig utánunk? - Én magam arra gondoltam, hogy láthatták, amikor autóbuszra szálltunk fürdőtáskával, de azért nem szóltam semmit.

Az arabok lassan jöttek, és már sokkal közelebb voltak. Mi nem siettünk, nem is lassítottunk, de Raymond így szól: - Ha belénk kötnek, te, Masson, a másodikra nézz. Én vállalom az én ipsémet. Te meg, Meursault, akkor támadj, ha egy harmadik is jönne. - Azt mondtam: - Jó. - Masson meg zsebébe mélyesztette a kezét. Az izzó homokot mostan már szinte vörösnek

láttam. Egyforma, nyugodt léptekkel közeledtünk az arabok felé. A távolság szabályosan csökkent köztünk. Amikor már alig pár lépésre voltunk egymástól, az arabok megálltak. Masson és én egyszerre, lassítottunk. Raymond viszont odament egyenesen az ipséjéhez. Nem jól hallottam, mit mondhatott neki, de a másik úgy tett, mintha nekimenne a fejével. Raymond akkor ütni kezdte, s azonnal szólt Massonnak. Masson a másik felé tartott, s kétszer ráütött teljes erőből. Az arab elterült a vízben, arccal a víz mélyének, s így maradt egy pillanatig, feje körül a felszínen szétpattanó buborékokkal. Közben Raymond se maradt tétlen, s az ő ellenfelének csupa vér volt már az arca. Raymond akkor felém fordult, s így szólt: - Mindjárt meglátod, mit kap tőlem. - Odakiáltottam neki: - Vigyázz, kés van a kezében! - De az arab akkor már felhasította Raymond karját, s összevissza vagdalta a száját.

Masson erre előreugrott. De a másik arab is felkelt, s odaállt a késelő mögé. Mi nem mertünk mozdulni. Azok lassan hátráltak, közben egy pillanatra sem vették le rólunk a szemüket, s így tudtak csak megfélemlíteni mindhármunkat egy szál késsel. Mikor már látták, hogy elég messze vannak, egykettőre elszaladtak, mi viszont tovább is ott maradtunk, odacövekelve, a napon, Raymond meg karja vérzését iparkodott elállítani.

Masson mindjárt bízta, hogy vasárnap mindig van egy orvos a fennsíkon. Raymond máris ment volna hozzá. De ahányszor megszólalt, a száján mindig vérhólyagok verődtek fel a sebéből. Jobbról-balról támogattuk, s amilyen gyorsan csak tudtunk, visszatértünk a nyaralóba. Odabenn Raymond kijelentette, hogy a sebei jelentéktelenek, s hogy a maga lábán is odatalál a doktorhoz. El is indult Massonnal, míg én a hölgyekkel maradtam, s megmagyaráztam, mi történt. Massonné sírt, Marie meg elsápadt. Engem inkább csak untatott ez az egész magyarázkodás. A végén el is hallgattam, néztem a tengert, és cigarettáztam.

Fél kettőre Raymond már vissza is jött Massonnal. Be volt kötözve a karja, s a szája szélén nagy tapasz. A doktor megnyugtatta, hogy semmiség, de Raymond igen rosszkedvűnek látszott. Masson próbálta megnevetetni. De nem akart beszélni. Amikor végre azt mondta, hogy lemegy a tengerpartra, kérdeztem tőle, merre tart. Azt felelte, hogy levegőzni akar. Masson meg én azt mondtuk, hogy akkor mi is elkísérjük. Amire dührohamot kapott, s szidott bennünket, mint a bokrot. Masson azt mondta, ne bosszantsuk többet. De én mégis utánamentem.

Sokáig sétáltunk a tengerparton. A nap most már kibírhatatlan volt. Szinte darabokra tört a homokban és a tengeren. Raymond, az volt az érzésem, tudta, hogy hova megy, de lehet, hogy tévedtem. A strand végén egy kis forráshoz értünk, amely egy nagy szikla mögött a tenger felé folydogált, a homokon át. Itt találtunk rá a mi két arabunkra. A földön feküdt mind a kettő zsírpecsétes, kék munkaruhában. Tökéletesen nyugodtnak s csaknem elégedettnek látszottak. A mi kettőnk érkezése semmit sem változtatott a helyzeten. Az, aki megsebezte Raymond-t, csak nézett rá szó nélkül. A másik egy kis nádszálla fűjt, s szünet nélkül ismételte, mialatt szemmel tartott minket, azt a három hangocskát, amit kicsalt a zeneszerszámjából.

Közben nem volt semmi más, mint a nap és ez a csend a forrás halk neszével meg a három kis hanggal. Aztán Raymond odakapott a revolverzsebéhez, de a másik nem mozdult, és csak folyton nézték egymást. Észrevettem, hogy a fuvolásnak igen elállnak a lábujjai. De Raymond, aki merőn csak az ellenfelét figyelte, így szólt hozzám: - Lelőjem? - Gondoltam, ha nemet mondok, még jobban felizgatja magát, és biztosan lőni fog. Ezért csak azt mondtam: - Még nem szólt hozzád. Csúnya dolog volna, ha most lőnél. - Még akkor is hallottuk a víz meg a fuvola neszt ebben a mély csöndben és forróságban. Akkor Raymond azt mondta: - Jó, hát megsértem, s ha felel, lövök. - Amire azt válaszoltam: - Így már igen. De ha nem nyúl a késhez, te sem kezdhetsz a revolverreddel. - Raymond kezdte belelovalni magát. Az arab viszont egyre játszott, s ő is meg a másik is Raymond mozdulatait fürkészte. - Nem, nem - mondtam

Raymond-nak. Verekedj vele férfi módra, s add ide a revolvert. Ha a másik közbelép, vagy ha előhúzza a kését, akkor én majd kikészítem.

Mikor Raymond átadta a fegyvert, a nap éppen rátűzött. De azért még nem mozdultunk, mintha minden ránk csukódott volna. Csak néztük egymást, anélkül, hogy lesütöttük volna a szemünket, és most minden megállt itt, a tenger, a homok és a nap, a víz és a fuvola kettőzött csendessége között. Arra a percre gondoltam, amikor majd lőnöm kell, vagy amikor nem kell lőnöm, és hogy ez mennyire mindegy. De az arabok hirtelen hátrafelé kezdtek siklani, s eltűntek a szikla mögött. Akkor aztán Raymond-nal hazafelé irányítottuk a lépteinket. Láttam, most már nyugodtabb, s a hazavivő autóbusról beszélt.

Elkísértem a nyaralóig, s míg felment a falépcsőn, én lenn maradtam a lépcső alján a napfénytől kábult fejjel s csüggedten attól az erőfeszítéstől, amelyet még meg kell tennem, hogy felérjek az emeletre, s tovább fecsegek az asszonyokkal. De akkora volt a forróság, hogy ezt az álldogálást sem bírtam egy helyben, az égnek e vakító fényesője alatt. Maradok vagy mozdulok, tulajdonképpen mindegy volt most. Egy perc múlva fogtam magam, visszatértem a tengerpartra, s folytattam a sétálást.

Mindenütt s megint ugyanaz a bíborszínű harsogás. A homokon csak úgy lihegett a tenger, a sok apró hullámnak gyors és fullatag lélegzetével. Csak mentem lassan a sziklák felé, s úgy éreztem, megdagad a homlokom a nap alatt. Ez az egész forróság rám dőlt, s ellenállt a járásomnak. S ahányszor csak éreztem tág, meleg leheletét az arcomon, összeszorítottam a fogam, ökölbe fogtam a kezem mindkét nadrágzsebemben, megfeszítettem egész lényem, hogy legyőzzem a napot és ezt a homályos részegséget, amelyet egyre rám zúdított. Minden egyes fénycsóvára, amely akár a homokból, akár egy fehér kagylóból, akár egy üvegszilánkból villant rám, szinte megvonaglott az állkapcsom. Sokáig jártam így a parton.

Messziről mindjobban láttam a szikla sötét kis tömegét, körötte a nap és a vízpor vakító fényhálójával. Eszembe jutott a friss forrás valahol a szikla mögött. Kedvem lett volna felkeresni bugyogó vizének moráját, menekülni a napfénytől, az erőfeszítéstől, a nők könnyeitől, rátalálni egyszóval az árnyékra és a pihenésre. De mikor közelebb értem, láttam, hogy Raymond ellenfele is ott van.

Egyedül volt. A hátán feküdt, kezével a nyakszirtje alatt, homlokával a szikla árnyán, egész testével a napban. Kék színű munkaruhája csak úgy füstölt a forróságban. Először kicsit csodálkoztam. Már azt hittem, az egésznek vége, s úgy jöttem ide, hogy nem is gondoltam erre a históriára.

Mihelyt meglátott, egy kissé feltápáskodott a helyéről, s a kezét a zsebébe dugta. Én erre, természetesen, Raymond-nak a revolverét szorongattam a kabátomban. Akkor ő újra hátrahanyatlott, de a kezét egy percre sem húzta ki a zsebéből. Én eléggé messze, vagy tíz méterre voltam tőle. Némelykor, félig zárt szemhéja mögül, látni véltem a tekintetét. De a képe legtöbbször inkább táncolt a szemem előtt ebben a lángoló levegőben. A hullámok moraja még lustább, még lomhább volt, mint délben. Ugyanaz a nap, az a napfény hullott itt ugyanarra a homokra. Legalább két óra óta a nap nem haladt előre, legalább két órája, hogy horgonyt vetett egy forró fémóceánban. A láthatáron kis gőzhajó siklott, s fekete foltját inkább csak kitaláltam tekintetem szélén, mivel közben egyre csak az arabot tartottam szemmel.

Gondoltam, még csak egy félforduló, akkor aztán vége lesz. De mögöttem egy egész part vibrált s tolongott a napfényben. Pár lépést tettem a forrás felé. Az arab mozdulatlan maradt. Bár fogyott a távolság köztünk, még most is elég messze volt. Talán az arcán mozgó árnyék miatt volt olyan, mintha nevetett volna. Vártam. A nap égetését mindinkább éreztem az arcomon, s a verejtékcseppeket szemöldököm alig győzte feltartani. Ugyanolyan nap volt ez is,

mint mikor eltemettem anyámat, s mint akkor, most is fáj a homlokom, és minden ér egyszerre lüktetett a bőr alatt. Mivel már nem bírtam ki ezt az égetést, egy lépéssel előbbre mentem. Tudtam, hogy ez ostobaság, s hogyha egy lépéssel továbbmegyek, nem szabadulok meg a naptól. Mindamellett egy lépést tettem, egyetlen lépést, előre. S ezúttal, bár fel sem kelt, az arab kihúzta a kését, s mutatta a napfényben. Az acél felvillanó fénye, mintegy hosszú s szikrázó penge, úgy érte a homlokomat. Ugyanekkor a szemöldök verejtéke egyszerre ráhullt a szemhéjamra, s mindkét szememet langyos és sűrű fáttyollal borította. E könny és sófüggöny mögött egyszerűen megvakultam. Már csak a nap cintányérjét éreztem a homlokomon, s egyben, határozatlanul a késből felvillanó fényes kardot, állandóan velem szemben. Ez a lánggal égő kard egyre marta a szempillámat, s folyton vájkált fájó szememben. Akkor aztán minden megingott. A tenger felől sűrű és lángoló lehelet áradt. Úgy éreztem, hogy az ég egész szélében megnyílik, s tűzesőt hullat a földre. Egész lényem megfeszült, és görcsösen szorongattam kezemben a revolvért. A kakas engedett, odaértem a cső sima fémtestéhez, s akkor kezdődött el minden abban a száraz, süketítő zajban. Leráztam magamról a napot és egyben a verítéket. Megértettem, hogy leromboltam az egész nap egyensúlyát s egy fürdő kivételes csendjét, ahol pedig boldog voltam. Akkor még négyszer egymás után löttem egy már mozduatlan testre, s a golyók úgy belemélyedtek, hogy még a nyomuk se látszott. Olyan volt ez, mintha csak kopogtam volna, röviden, négyszer, balsorsomnak ajtaján.

MÁSODIK RÉSZ

1

Mindjárt letartóztatásom után több ízben is kihallgattak. De ezeken a kihallgatásokon csak a személyi adataimat ellenőrizték, és sose tartottak sokáig. Először, a rendőrségen, úgy látszott, hogy ez az ügy senkit sem érdekel túlságosan. Egy hét múlva, épp ellenkezőleg, a vizsgálóbíró kíváncsian nézett rám. De kezdetnek csak a nevemet meg a címemet kérdezte, meg hogy mi a foglalkozásom, s hol és mikor születtem. Aztán azt is akarta tudni, választottam-e védőügyvédet. Azt feleltem, hogy még nem, s megkérdeztem, feltétlenül szükséges-e, hogy válasszak. - Miért? - mondta a bíró. Azért, mondtam, mert azt találom, hogy az ügyem igen egyszerű. Mosolygott, és azt felelte: - Nem rossz. De hát a törvény: törvény. Ha nem választ ügyvédet, akkor mi jelölünk egyet hivatalból. - Én a magam részéről kényelmesnek találtam, hogy a törvénytől vállalja ezeket a gondokat. Meg is mondtam a bírónak. Helyeselte a véleményem, s leszögezte, hogy helyes ez a törvény.

Kezdetben nem vettem komolyan a bírót. Egy függönyökkel árnyékolt nagy teremben fogadott, az asztalán egyetlen lámpa égett, ez világított a karosszékre, ahova engem ültetett, míg ő maga árnyékban maradt. Könyvekben olvastam régebben ehhez hasonló leírásokat, s mindezt afféle játéknak néztem. Viszont a beszélgetésünk után alaposan megnéztem a bírót, s láttam, finom vonásai vannak, mélyen ülő kék szeme, igen magas termete, hosszú, szürkülő bajusza és sűrű és majdnem ősz haja. Értelmes és egészséges embernek találtam, bár olykor a szája szélén ideges rángások vonaglottak. Kimenet már-már nyújtottam feléje a kezemet, de idejében eszembe jutott, hogy hiszen én embert öltem.

Másnap egy ügyvéd jött hozzám látogatóba a börtönbe. Kicsi volt, kövér, elég fiatal még, gondosan pomádézott hajjal. A nagy meleg ellenére (én magam ingujjban voltam) sötét utcai ruhát hordott, keménygallért s furcsa nyakkendő nagy fehér és fekete csíkokkal. Ágyamra tette az irattáskáját, melyet a hóna alatt hordott, bemutatkozott, és azt mondta, áttanulmányozta az ügyemet. Kényes ügy, mondta, de hisz a sikerében, hogy ha bizalommal leszek hozzá. Megköszöntem a jóságát, s ő azt mondta: - Térjünk a tárgyra.

Leült az ágyra, s elmagyarázta, hogy adatokat szereztek a magánéletemről. Többek között kifürkészték, hogy anyám nemrég a menhelyen halt meg. Akkor meg kutatni kezdtek Maren-góban. A nyomozók megtudták, hogy anyám temetése napján „érzéketlenséget tanúsítottam”. - Mármost - mondta az ügyvédem - kicsit feszélyez a dolog, hogy ilyesmit is kell kérdeznem. De hát ez most igen fontos. S a vád számára ez nagy érv lesz, ha nem tudok rá mit felelni. - Azt akarta, hogy segítek neki. Megkérdezte, szomorú voltam-e aznap, vagyis a temetésen. Ez a kérdés meglepett, s ha én intézem valaki máshoz, engem is feszélyezett volna. De hát azért azt feleltem, hogy egy kicsit már elszoktam a magamban való kutakodástól, s nemigen tudom, mit mondhatnék. Persze hogy szerettem anyámat, de hát ez nem sokat jelent. Nincs olyan egészséges ember, aki ne kívánta volna valaha szerettei halálát. Az ügyvéd itt szavamba vágott, s igen izgatottnak látszott. Mindjárt megfogadtatta velem, hogy ezt sem a tárgyaláson, sem a vizsgálóbíró előtt nem mondom. Én viszont megmagyaráztam neki, hogy már ilyen a természetem: testi szükségleteim nemegyszer megzavarják az érzelmeimet. Aznap, hogy anyámat eltemettem, szörnyen fáradt és álmos voltam. Így aztán magam sem tudtam, mi történik. Egyet biztosan állíthatok: persze hogy jobb szerettem volna, ha anyám életben marad. De az ügyvéd elégedetlen volt. Azt mondta: - Ez nem elegendő.

Gondolkodott. Kérdezte, nem mondhatnám-e, mondjuk, azt, hogy azon a napon uralkodtam természetes érzelmeimen. Azt feleltem: - Nem, mert nem igaz. - Erre furcsán nézett rám, mintha enyhe undort keltettem volna benne. Majdnem gonoszul azt mondta, hogy a menhely igazgatóját s személyzetét mindenképpen kihallgatják, és hogy az ő tanúságuk még „jól beleránthat a bajba”. Mire azt válaszoltam, hogy ennek a históriának semmi köze sincs az én ügyemhez, ő meg azzal válaszolt, hogy úgy látszik, sose volt még komoly dolgom a törvényszékkal.

Haragos arccal távozott. Szerettem volna visszatartani, s valahogy megmagyarázni néki, hogy vágyódom a rokonszenvére, nem azért, hogy jobban védjen, hanem, hogy úgy mondjam, csak úgy természetesen. Főképpen azt kellett látnom, hogy feszélyezte a beszédem. Nem akart megérteni engem, s úgy láttam, hogy haragszik. Szerettem volna meggyőzni arról, hogy olyan vagyok, mint bárki más, teljesen olyan, mint bárki más. De hát ennek alapjában nem volt semmi nagyobb haszna, s le is mondtam arról, hogy szóljak, egyszerűen lustaságból.

Nemsokára ezután megint a vizsgálóbíró elé hívtak. Délután két óra volt, s az irodája ezúttal telítve volt napfényel, amelyet alig tompított a fátyolfüggöny. A teremben nagy volt a hőség. A bíró mindjárt leültetett, s tudtomra adta, mégpedig igen udvarias módon, hogy ügyvédem nem jöhet „egyéb elfoglaltsága miatt”. De ha tetszik, jogom van nem felelni a kérdéseire, s megvárni, míg az ügyvéd is segítségemre lehet. Azt feleltem, hogy azt hiszem, egyedül is válaszolhatok. Amire az ujjával egy gombot nyomott meg az asztalán. Fialat írnoféle jött be, s odatelepedett a hátam mögé.

Mi ketten jól elhelyezkedtünk egymással szemben a karosszékünkben. A kihallgatás megkezdődött. Úgy írtak le előtte, ezzel kezdte a beszélgetést, mint valami hallgatag és zárkózott jellemű embert, s szeretné megtudni, mondta, mi erről a véleményem. Azt feleltem: - Ez azért van, mert nincsen sok mondanivalóm. Akkor hát inkább hallgatok. - Mosolygott, mint legelőször, elismerte, ennél nincsen jobb érv, s hozzátette: - Különben sem fontos. - Elhallgatott, rám nézett, s eléggé hirtelen kiegyenesedett, hogy gyorsan még annyit mondjon: - Semmi sem érdekel, csakis maga. - Nemigen értettem, hogy gondolja ezt, s ezért nem is feleltem. - Vannak dolgok - tette hozzá -, amiket nem értek a tettében. Biztos vagyok, segít majd benne, hogy meg tudjam érteni őket. - Azt feleltem, hogy egészen egyszerűen történt minden. Akkor unszolt, beszéljem el az egész nap történetét. Elbeszéltem neki mindazt, amit már egyszer elmondtam, és összegeztem előtte: Raymond-ról, a tengerpartról, a fürdésről, az összekapásról, aztán megint a tengerpartról, a kis forrásról, a napról és az öt revolverlövésről. Minden egyes mondatomra annyit mondott: - Jól van, jól van. - Amikor a homokban elterülő testhez értem, helyeslőleg bólintott, és azt mondta: - Jó. - Engem viszont már fárasztott, hogy ugyanazt a históriát ismétélgessem, és az volt az érzésem, hogy még sose beszéltem ennyit.

Egy kis hallgatás után felkelt, s azt mondta, segíteni akar rajtam, érdeklődik irántam, s reméli, Isten segítségével tehet majd értem valamit. De előbb még néhány kérdést óhajt hozzám intézni. Hirtelen, minden átmenet nélkül, megkérdezte: szerettem-e anyámat? Azt feleltem: - Igen, úgy, mint bárki -, s az írnof, aki mindeddig rendesen dolgozott a gépjén, most úgy látszik, tévedhetett, mivel megzavarodott, s újra kellett kezdenie egy sort. A bíró akkor azt kérdezte, minden látható logika nélkül, hogy vajon egyvégtében adtam-e le az öt lövést? Gondolkodtam, s megállapítottam, hogy először lőttem, aztán pár másodperc múlva, megint négyszer. - Miért várt - mondta - a legelső és a többi lövés között? - Magam előtt láttam a vörhenyes tengerpartot, és éreztem homlokomon a nap forró égetését. De ezúttal nem feleltem semmit. Az erre következő csendben a bíró kissé izgatottnak látszott. Leült, a hajában turkált, könyökét az asztalra vágta, s különös arckifejezéssel hajolt kissé énfelém: - Miért - mondja -, miért lőtt egy földön fekvő testre? - Erre már nem tudtam válaszolni. A bíró mind a két kezével

végigsimított a homlokán, s a kérdést most némileg elváltoztatott hangon ismételte: - Miért? Meg kell hogy mondja, miért. - De én egyre hallgattam.

Hirtelen felkelt, nagy léptekkel az iroda egyik sarkáig ment, s kihúzott egy szekrényfiókot. A fiókból, láttam, egy ezüsthéber szedett elő, s azt lóbálta, amikor megint visszajött felém. S most egészen megváltozott, szinte reszkető hangon így kiáltott: - Ismeri ezt, mondja, ismeri? - Azt mondtam: Igen, hogyan ismerném. - Akkor azt mondta, igen gyorsan s szenvedélyes élnkséggel, hogy ő hisz az Úristenben, hogy az ő meggyőződése szerint nincsen olyan bűnös ember, akinek Isten meg ne bocsátana, de ehhez az szükséges, hogy az ember bűnbánatában olyanná váljék, mint egy gyermek, akinek lelke még üres, és kész arra, hogy mindent befogadjon. Akkor már egész testével odahajolt az asztal fölé. A héber majdnem a fejem felett lóbálta. Az igazat megvallva, nehezen tudtam követni ezt az egész okoskodást, először, mert melegem volt, s a szoba nagy legyei rászálltak az arcomra, meg azután azért is, mert kicsit megijedtem tőle. De beláttam azt is, hogy azért ez nevetséges, mert hisz én vagyok a bűnös. Ő azért csak folytatta. Annyit úgy-ahogy megértettem, hogy szerinte egyetlen homályos pont van a vallomásomban, az a tény, hogy miért vártam a második revolverlövessel. Egyébként minden világos, de ezt az egyet nem érti.

Már-már azt mondtam neki, hogy kár annyit makacskodni: hisz ennek a bizonyos pontnak nincs olyan nagy fontossága. De közbevágott, s még egyszer és utoljára felszólított, miután teljes nagyságában kiegyenesedett előttem, hogy valljam meg, hiszek-e az Úristenben. Azt feleltem neki, hogy nem. Erre úgy felháborodott, hogy leült. Azt mondta, ez lehetetlen, mert minden ember hisz Istenben, még azok is, akik netán elfordulnak az ő arcától. Ez az ő mély meggyőződése, s ha valaha kétkedne benne, az egész élete elvesztené az értelmét. - Azt akarja - kiáltott fel -, hogy értelmetlen legyen az életem? - Szerintem ehhez semmi közöm, és ezt meg is mondtam neki. De ő, az asztalon keresztül, Krisztust tartotta a szemem elé, s esztelen módon így kiáltott fel: - Keresztény vagyok. Tőle kérek a te vétkeidért bocsánatot. Miképp vagy képes el nem hinni, hogy ő érted is szenvedett? - Észrevettem, hogy tegez, de... most már aztán torkig voltam. A forróság is egyre növekedett. Mint mindig, mikor meg akarok szabadulni valakitől, akire alig hallgatok, most is úgy tettem, minthogyha minden szavát helyeselném. Legnagyobb meglepetésemre diadallal kiáltott fel: - Ugye, ugye te is látod? - mondta. - Ugye hiszel, s rábízod magad? - Persze megint csak nemet mondtam. Visszahullott a karosszékébe.

Akkor már igen fáradt volt az arca. Egy pillanatra elhallgatott, míg a gép, amely állandóan kísérte a párbeszédünket, az utolsó mondatokat mintegy meghosszabbítani látszott. Azután pedig figyelmesen s némi szomorúsággal nézett rám. Azt suttozta: - Még sose láttam ilyen megátalkodott lelket. Aki bűnös elém járult, az még mind könnyekre fakadt a fájdalom képe előtt. - Már-már azt feleltem neki, hogy ez igen természetes, mert hiszen bűnösök voltak. De aztán arra gondoltam, hogy én is olyan vagyok, mint azok. Csakhogy ezzel a gondolattal sehogy sem tudtam megbarátkozni. A bíró felkelt, mintha jelezné, hogy a kihallgatásnak vége. Még csak annyit kérdezett tőlem, ugyanolyan fáradt arccal, hogy sajnálom-e, amit elkövettem. Gondolkoztam, és azt mondtam, hogy igazi megbánás helyett inkább csak bosszankodást érzek. Azt hiszem, nem értette meg, mit mondtam. De hát aznap nem folytattuk tovább.

Később is többször kerültem még a vizsgálóbíró elé. Csakhogy most már mindannyiszor az ügyvédem is elkísért. Ezentúl csak arról volt szó, hogy előző vallomásaimnak egyes pontjait tisztázzam. Máskor meg a bíró és az ügyvéd a vádiratról vitatkoztak. De az ilyen viták közben sohasem foglalkoztak énvelem. Annyi biztos, hogy lassankint a vallatások hangja is megváltozott. Úgy éreztem, hogy a bíró már nem törődik velem, s hogy végképpen osztályozta az én egész ügyemet. Most már nem beszélt Istenről, s többé sose láttam már olyan izgatottnak, mint az első napon. Ez aztán azt hozta eredményül, hogy barátságosabb lett az érintkezésünk.

Néhány kérdés az ő részéről, egy kis beszélgetés az ügyvédemmel, s már vége volt az egész kihallgatásnak. A dolgok mentek a maguk útján a bíró kifejezése szerint. Némelykor, ha a beszélgetés általános eszmék közt mozgott, még engem is belevontak. Kezdem lélegzethez jutni. Ezekben az órákban senki sem volt rossz hozzám. Minden olyan természetes, jól szabályozott és jól megjátszott volt, hogy bármilyen nevetséges, de az volt az érzésem: én is „a családhoz tartozom”. S a tizenegyedik hónap végén, mert addig tartott a vizsgálati fogság, mondhatom, szinte csodálkoztam, hogy másnak is örülhettem régen, mint ama ritka pillanatnak, amikor a vizsgálóbíró kikísér az ajtajáig, ráüt egyet a vállamra, s barátságos arccal így szól: - No, mára elég, Antikrisztus úr! - Utána aztán átadtak a várakozó fogházőröknek.

2

Vannak dolgok, amelyekről sose szerettem beszélni. Mikor börtönbe kerültem, pár nap múlva már megértettem, hogy erről az időről sose beszélnék szívesen.

Később már nem tulajdonítottam jelentőséget ennek a viszolygásnak. Az első napokban tulajdonképp nem voltam igazán börtönben: magam sem tudom, mit vártam, valami új eseményt. Az egész csak Marie első és egyetlen látogatása után kezdődött. Csak mikor megkaptam a levelét (azt írta, nem engedik többé hozzám, mivel nem a feleségem), attól a naptól kezdve éreztem, hogy a cellám lett az otthonom, s hogy az életem ott megállt. Aznap, mikor letartóztattak, először egy terembe csuktak, ahol már több fogoly volt, legtöbbször arabok. Mikor megláttak, nevettek. Aztán kérdezték, mit csináltam. Mondtam, hogy megöltem egy arabot, amire elcsöndesedtek. Egy idő múlva este lett. Akkor elmagyarázták, hogyan terítsem le a gyékényt, ahol majd aludnom lehet. Ha begöngyölöm az egyik végét, párnám is lesz a fejem alatt. Egész éjjel poloskák szaladgáltak az arcomon. Pár nap múlva cellába zártak, ahol már deszkán aludtam. Volt még ott egy vödörféle meg egy mosdótál bádogból. A börtön a felsővárosban volt, s a kis cellablakból elláthattam a tengerig. Egy nap, mikor a rácsokba kapaszkodtam, és arcomat egészen a fény felé fordítottam, egy őr jött hozzám, és mondta, hogy látogatóm van odalenn. Gondoltam, Marie jött el. Ő volt az.

A társalgóig először is egy hosszú folyosón kellett végigmennem, aztán egy lépcsőn s végezetül még egy másik folyosón. Egy nagy terembe jutottam, tágas ablakon áradt be a napfény. Az egész termet két nagy rács három részre osztotta, mégpedig egész hosszában. A két rács között nyolc-tíz méteres tér volt, ez az öv választotta el a foglyokat a látogatóktól. Marie-t mindjárt észrevettem, velem szemben, csíkos ruhájában s napbarnított arcával. Mellettem még vagy tíz rab állott, legtöbbször arabok. Marie-t csupa arab nő vette körül, mellette kétfelől egy-egy látogató, az egyik egy fekete ruhás, csukott ajkú kis öregasszony, a másik egy kövér és fedetlen fejű nő, aki igen hangosan és eleven mozdulatokkal beszélt. Mivel nagy volt a távolság a terem két rácsa között, a látogatók és a rabok csak hangosan beszélhettek. Amikor a terembe léptem, egyrészt a hangok zivaja, amely visszapattogott a meztelen falakról, másrészt az égből az ablakon át beáradó nyers napfény, amely előntötte a termet, a legelső pillanatban valósággal elszédített. A cellám nyugodtabb volt és sötétebb. Pár másodpercre volt szükségem, hogy alkalmazkodjam a helyhez. Mindamellet csakhamar tisztán láttam minden arcot, ahogy kiváltak a teljes fényben. Megfigyeltem, hogy egy őr ott ült a folyosó végén, a rácsok között. Az arab foglyok éppúgy, mint a látogató családtagok, földre kuporodtak egymással szemben. Ezek nem szóltak hangosan. A nagy zivaj ellenére, bár igen halkán beszélgettek, mégis megértették egymást. Tompa s alulról feltörő neszük mély kísérezését formált a többiek társalgásához, amely ott csattogott a fejük felett. Mindezt hamar észrevettem, miközben siettem Marie felé. Ő, a rácshoz tapasztva az arcát, mosolygott rám, ahogy csak bírt. Igen szépnek találtam, de nem tudtam neki megmondani.

- Nohát - mondta igen hangosan. - Itt vagyok. Jól vagy? Mindened megvan?

- Igen, megvan mindenem.

Elhallgattunk, de Marie továbbra is mosolygott. A kövér nő csak ordított szomszédom, biztosan a férje felé: az szőke, magas termetű, nyílt tekintetű férfi volt. Egy már előbb megkezdett beszélgetést folytattak.

- Jeanne nem akarta odavenni! - kiáltotta a nő torkaszakadtából. - Igen, igen - felelte a férfi. - Mondtam neki, ha kijössz, te majd megint elvállalod, de nem akarta odavenni.

Marie meg azt kiáltotta felém, hogy Raymond tiszteltet, s mondtam: - Köszönöm. - De a hangomat elfojtotta a szomszédom, aki azt kérdezte: hogy van? Felesége nevetett, s azt mondta az illetőről, hogy sose érezte magát jobban. Bal szomszédom, egy finomkezü, alacsony kis fiatalember, mindegyre csak hallgatott. Észrevettem, hogy szemben van a kis öregasszonnyal, s mindketten elmélyedve nézik egymást. De már nem volt módomban tovább is figyelni őket, mert Marie azt kiáltotta, hogy mindenképp remélnem kell. Azt mondtam: - Úgy van. - Közben ránéztem, s szerettem volna a ruhán át megszorítani a vállát. Valahogyan megkívántam ezt a finom szövetet, s nemigen tudtam, hogy ezenkívül mit lehetne remélnem. De hát Marie biztosan ezt akarta mondani, mert tovább is mosolygott. Már csak a foga fehér fényét s szeme apró redőit láttam. Megint felém kiáltott: - Ha kiszabadulsz, megesküszünk! - Azt feleltem: - Gondolod? -, de csak azért, hogy - mondjak valamit. Amire ő igen gyorsan s most is hangos igennel felelt, s hozzátette, hogy felmentenek, s megint mehetünk fürödni. De a másik nő egyre ordított, s mondta, hogy egy kosarat ott hagyott az irodában. Mindjárt azt is felsorolta, mi mindent tett a kosárba. Jó lesz utánanézni, mert igen sok pénzt adott érte. A másik szomszédom és az anyja most is egyre egymást nézték. Az arabok mormogása egy percre se szűnt meg alattunk. Ott kinn a napfény valósággal beledagadt az ablaknyílásba. Mint valami friss gyümölcsnedv, úgy folyt végig az arcokon.

Kicsit rosszul éreztem magam, s már szívesen mentem volna. Ez a nagy zsvaj is bántott. De másfelől Marie-t sem szerettem volna otthagyni. Nem tudom, mennyi idő telt el. Marie még beszélt a munkájáról, s közben folyton mosolygott. Közben a lárma, a susogás meg az állandó beszélgetések egyre keresztezték egymást. A csönd egyetlen szigete ez a kis fiatalember volt, meg az anyja mellettem, ahogy egymásra néztek. Lassankint elvezették az arabokat. Amikor az első kiment, majdnem mindenki elhallgatott. Az öregasszony most egészen odatapadt a vasrácsához, s ugyanakkor az egyik őr már intett a fiának. - Viszontlátásra, anyám - mondta még a fiatalember, s az öregasszony átdugta egyik kezét a rácsok között, hogy lassú és minél hosszabb búcsút inthessen a fiának.

Elment, s máris jött egy ember kalappal a kezében, s azonnal elfoglalta a helyét. Közben behoztak egy rabot, s most élénken beszéltek, de félhangon, mert a terem már egészen csendes lett. Jobb szomszédoméért is jöttek, s a felesége mondta néki, az előbbi ordító hangon, mintha nem vette volna észre, hogy már nem kell kiabálni: - Aztán ügyelj, és vigyázz magadra. - Most már rám került a sor. Marie intett, mintha csókot küldene. Még egyszer hátrafordultam, mielőtt eltűntem volna. Ott állt mozdulatlanul, arcával a rácshoz tapadva, ugyanazzal a megkínzott és vonagló mosollyal.

Nem sokkal ezután írt. S ekkor kezdődtek azok a dolgok, amelyekről azután sose szerettem beszélni. De hát ne túlozzunk semmit, s nékem még könnyebb volt, mint másnak. A rabságom elején azért az volt a legnehezebb, hogy akkor is, tovább is szabad ember módjára gondolkoztam. Például kedvem támadt, hogy a tengerpartra menjek, s hogy valahol megfürödjek. S ha elképzeltem az első hullámok neszét a talpam alatt, azután meg egész testem belemerülését a vízbe s azt a felszabadulást, amelyet ilyenkor érzünk, hirtelen ráébredtem arra, milyen szűkek

a börtönfalak. De ez pár hónapig tartott. Aztán csak rabgondolataim voltak. Vártam a mindennapi sétát a börtön udvarán vagy pedig az ügyvéd látogatását. Ami egyéb időm maradt, azt is igen jól beosztottam. Sokszor gondoltam akkor arra, hogy ha netán egy kiszáradt fa üregében kéne élnem, s nem foglalkoznám semmi mással, csak azzal, hogy fejem fölött egyre a kék eget nézném, idővel azt is megszoknám. Várnám az arra húzó madarakat vagy a felhők találkozását, mint ahogy itt az ügyvédem furcsa nyakkendőire vártam, s ahogy egy másik világban szombatig türelmeskedtem, hogy magamhoz szoríthassam Marie testét. Mármost, ha jól meggondolom, nem fáregben voltam. Van, aki nálam is szerencsétlenebb. Ez különben anyámnak volt egyik kedves gondolata, s olyan sokszor elmondta, hogy lassan mindenbe beletörődtem.

Egyébként nagyjában s egészében nem ereszkedtem ily messzire. Az első hónapok keservesek voltak. De hát épp az erőfeszítemem segítette elviselni őket. Így például sűrűn gyötört a vágy valamilyen nő után. És ez természetes is volt, még nem múlt el a fiatalságom. S annyit gondoltam egy nőre, a nőkre, minden ismerős nőre, azokra a körülményekre, amelyek közt szerettem őket, hogy a cellám lassan megtelt mindannyiuk arcával, s benépesült a vágyaimmal. Egy bizonyos értelemben elvesztettem az egyensúlyomat. Másrészt viszont így jobban múlt az idő. Lassankint sikerült megnyernem a főporkoláb rokonszenvét, aki étkezés idején az ételhordót kísérte. Ő beszélt nekem először nőkről. Mondta, hogy a többiek leginkább emiatt panaszkodnak. Amire azt feleltem néki, hogy én se vagyok más, mint a többi, és hogy ezt a bánásmódot igazságtalannak találom. - De hát - mondta - épp ezért kerül az ember börtönbe. - Hogyhogy ezért? - No igen, ez a szabadság értelme. Megfosztják a szabadságtól. - Még sohase gondoltam erre. Igazat is adtam néki: - Csakugyan - mondtam -, mi lenne különben a büntetés? - No, ugye, maga megérti, miről van szó. A többiek bizony nem. De azok is valahogy csak könnyítenek magukon. - A porkoláb aztán elment. Másnap én is megkönnyebbültem, úgy, ahogy a többiek.

No és aztán a cigaretta. Amikor börtönbe kerültem, elvették az övemet, a cipőfűzőmet, a nyakkendőmet s mindent, amit a zsebeimben hordtam, főképp a cigarettámat. A cellámban aztán kértem, hogy legalább azt adják vissza. De azt mondták, hogy ez tilos. Az első napok gyötrelmesek voltak. Talán ez vert le legjobban. Fadarabkákat szopogattam, az ágydeszkről törtem le őket. Egész nap szüntelenül émelyegtem. Nem akartam megérteni, miért fosztanak meg olyasmitől, amivel nem ártok senkinek. Később aztán megértettem, hogy ez is a büntetés egy része. De akkor már hozzászóltam ahhoz, hogy ne dohányozzak, és így nem is éreztem büntetésnek.

Kivéve az ily bosszúságokat, nem is voltam olyan szerencsétlen. Ismétlem, minden attól függött, mint tudom pusztítani az időt. Idővel cseppet sem unatkoztam, főképp mióta megtanultam az emlékezés tudományát. Olykor a szobámra gondoltam, s képzeletben elindultam valamelyik szögletéből, s ugyanoda tértem vissza, miután gondolatban felsoroltam, amit csak útközben találtam. Eleinte ez hamar megvolt. De ahányszor újrakezdtém, mindig kissé tovább tartott. Mert olyankor eszembe jutott minden egyes bútordarab, s minden egyes bútorról minden rajta heverő tárgy, s minden egyes ilyen tárgyról valamennyi részlete, s magukról a részletekről egy berakás, egy repedés, valamelyiknek kicsorbult széle, a színük vagy az erezetük. De arra is vigyáztam, hogy soha el ne veszítsem a leltáram fonalát, s hogy teljes legyen a sorozatom. Így azután pár hét múlva órákat tölthettem azzal, hogy felsoroljam mindazt, ami a szobámban volt található. Minél többet gondolkodtam, annál több rég felejtett vagy félreismert részletet szedtem elő az emlékezetemből. Akkor végre megértettem, hogy egy ember, aki csak egyetlenegy napig élt, száz évig is élhetne, s nem unatkoznék a börtönében. Elegendő emléke lenne, hogy legyen mivel elmulatnia. Ez pedig, bizonyos tekintetben, határozott előny volt.

Amellett ott volt még az alvás. Eleinte legtöbbször rosszul aludtam éjszaka, s egyáltalán nem napközben. Lassan az éjszakák jobbak lettek, s nappal is tudtam aludni. Az utolsó hónapokban, állíthatom, hogy naponta tizenhét-tizennyolc órát aludtam. Akkor már csak hat órát kellett töltenem az étkezéssel, a természetes szükségletekkel, emlékeimmel no meg a csehszlovák utas történetével.

A szalmazsák és az ágydeszka közt ugyanis egy régi-régi újságfoslányt találtam: sárga volt, egészen átlátszó, s szinte hozzáragadt a zsákszövethez. Egy napihírről volt benne szó, az eleje hiányzott, de Csehszlovákiában történt. Egy ember egy cseh faluból egyszer elment világgá, hogy szerencsét próbáljon. Huszonöt év múlva visszajött vagyonosan, asszonnyal, gyerekekkel. Anyjának és hűgának fogadója volt a szülőfalujában. Meg akarta lepni őket, ezért az asszonyt s a gyermeket egy másik fogadóba vitte, s egyedül ment anyjához, aki nem ismert rá, mikor benyitott hozzá. Tréfából még szobát is kért. Mutatta, mennyi pénze van. Éjszaka anyja meg a hűga kalapáccsal agyonütötte, kirabolta, s a holttestét a folyóba vetette. Másnap reggel a feleség, mielőtt bármit megtudott volna, feltárta a valóságot. Az anya felkötötte magát. A lánya kútba ugrott. Ezt az egész históriát több ezerszer elolvastam. Egyfelől valószínűtlen volt. Másfelől egészen természetes. De mindenképp úgy éreztem, az utas megérdemelte a sorsát, mert sosem kell játszani.

Így hát az alvás óráival, az emlékekkel, a napihír olvasásával s a fénynek és az árnyéknak szabályos váltakozásával az idő mégiscsak múlt. Olvastam, hogy a börtönben az idő fogalmát is elfeledjük. De hát ez, az én szememben, még nem sokat jelentett. Nem értettem, hogy a napok mily hosszúak s egyszersmind milyen rövidek is lehetnek. Hosszúak ahhoz, hogy végigéljük őket, de annyira széttágulók, hogy egészen egymásba áradnak. Nevüket is elvesztik. Csak ez a két szó: tegnap vagy holnap jelentett nékem még valamit.

Mikor egy nap az őr azt mondta, hogy öt hónapja vagyok itt, elhittem, de nem értettem. Az én szememben állandóan ugyanaz az egyetlen nap áradt be a cellámba, s ugyanazt az egy dolgot végeztem kezdettől fogva. Aznap, az őr távozása után, megnéztem magam a csajkámban. Úgy láttam, komoly marad az arcom, még akkor is, ha nevetni próbálok. A csajkát mozgatni kezdtem magam előtt. Mosolyogtam, és az arcom komor és szomorú maradt. Alkonyodott, s ez az az óra, amelyről nem szeretek beszélni, az est névtelen órája, mikor a csönd kíséretében apró neszek szálltak fel hozzám a börtön valamennyi emeletéről. Odaálltam az ablak elé, s az utolsó fénysugárban még egyszer megnéztem az arcomat. Még mostan is komoly volt, de nem csoda, hisz abban a percben én magam is az voltam. De ugyanakkor, és először hosszú-hosszú hónapok óta, tisztán hallottam a hangomat. Felismertem, ez hangzott napok óta a fülemben, s megértettem, hogy időközben folyton magamban beszélek. Akkor jutott eszembe, mit mondott az ápolónő anyám temetésén. Nem, itt már nincs semmiféle kiút, s nem tudja elképzelni senki, milyenek az esték egy börtöncellában.

3

Elmondhatom, hogy az új nyár hamar helyébe lépett a régi nyárnak. Tudtam, a növekvő forrósággal valami új dolog történik velem. Az én ügyem az esküdszék utolsó ülésén kerül sorra, s ez az ülés, úgy látszott, csak júniusban végződik. A tárgyalások, legalábbis ott kinn, a legteljesebb napfényben kezdődtek. Az ügyvéd előre megnyugtató, hogy legfeljebb két-három napig tartanak. - Különben is - tette hozzá - az esküdszék sietni fog, mert úgysem a maga ügye lesz a legfontosabb az ülésen. Utána mindjárt egy apagyilkos bűnét fogják tárgyalni.

Reggel fél nyolckor bejöttek értem, s a rabszállító kocsiban elvittek a törvényszékre. A két csendőr bevezetett egy kis árnyékos várószobába. Ott ültünk s vártunk egy ajtó mellett, amely mögül hangokat, hívásokat hallottunk, székszörgést és mindazt a lármát, amit afféle kerületi ünnepeken hall az ember, mikor a hangverseny után táncra alakítják át a termet. A csendőrök mondták, hogy meg kell várni az esküdteket, s az egyik cigarettával kínált, de én nem fogadtam el. Kicsit később kérdezte, nem félek-e. Azt feleltem neki, hogy nem. Sőt, bizonyos értelemben nem bántam, hogy láthatok egy pört. Egész eddigi életemben sose volt rá alkalmam: - No igen - mondta a másik csendőr -, csak aztán belefárad az ember.

Kis idő múlva vékony csengetés hangzott fel a teremben. Leszedték rólam a bilincset. Kinyitották az ajtót, és betuszkoltak a vádlottak rekeszébe. A terem szinte szétpattant, úgy tele volt. A lebecsátott függönyök helyenkint beengedték a napot, s a levegő máris fullasztó volt. Az ablakokat mindenütt zárva hagyták. Leültem, s a csendőrök jobbról-balról körülvettek. Akkor vettem csak észre egy egész sor arcot magam előtt. Mindannyian engem néztek: kitaláltam, az esküdtek voltak. De azt már nem tudnám megmondani, miben különböztek egymástól. Csak egy benyomásom volt: villamosban állok, egy pad előtt, s a névtelen utasok mind az új érkezőt lesik, hogy kikémléjék a furcsaságait. Tudom, ostoba gondolat volt, mert hisz itt nem a furcsaságot, hanem a bűnt kutatták. De hát a különbség nem nagy, s csakugyan ez volt a gondolatom.

Kicsit el is kábított ez a tömeg ebben a zárt teremben. Megint az emelvényt néztem, s egyetlen arcra sem ismertem rá. Eleinte, azt hiszem, nem adtam magamnak számot arról, hogy ez a sok ember csak azért tolong itt, hogy engem lásson. Az emberek rendesen nem foglalkoztak a személyemmel. Bizonyos erőfeszítéssel sikerült csak megértenem, hogy én vagyok itt az oka ennek az egész izgalomnak. Mondtam is a csendőrnek: - Mennyi nép! - Azt felelte, az újságok miatt, s rámutatott egy csoportra, amely az esküdtek padja alatt, egy asztal körül foglalt helyet. Azt mondta: - Ott vannak, ni. - Kérdeztem tőle: - Kicsodák? -, s ő megismételte: - Az újságok. - Ismerte az egyik újságíró, aki abban a percben meg is látta, s mindjárt felénk iparkodott. Elég koros ember volt, rokonszenves, kicsit vonagló arccal. Mikor odaért, melegen kezet fogott a csendőrrel. Akkor vettem észre azt is, hogy itt az emberek úgy mozognak, szólítják egymást és társalognak, mint valami társaskörben, ahol mindenki örül, hogy osztálybeliekkel találkozhat. Azt a furcsa érzést is akkor értettem csak meg, hogy azt hittem, fölösleges vagyok itt, holmi betolakodó. Pedig az újságíró is mosolyogva fordult hozzám. Reméli, mondta, nem lesz semmi baj. Megköszöntem, s ő hozzátette: - Egy kicsit túlozzuk az ügyét. A nyár rossz évszak az újságoknak. S mindössze csak erről az ügyről meg az apagyilkosságról lehet majd írni valamit. - Azután még megmutatta, abban a csoportban, amelyből kivált, azt az apró emberkét, aki egy hízott menyéthez hasonlított, roppant, fekete keretes szemüveggel az orra hegyén. Mondta, hogy ez egy párizsi lap különtudósítója. - Egyébként nem maga miatt jött el. De mivel neki kell beszámolni az apagyilkos pöréről, megkérték, hogy egyúttal a maga ügyéről is írjon. - Ezúttal is majdnem hogy köszönetet mondtam neki. De, gondoltam, nevetséges lenne. Mielőtt otthagyt volna, barátságosan intett a kezével. Megint vártunk néhány percig.

Megérkezett az ügyvéd is, talárossan, egy csomó kartárs között. Odament az újságírókhoz, s egynémelyikkel parolázott. Tréfáltak, nevettek, teljesen fesztelenül beszélgettek, míg a csengő meg nem szólalt odafenn az emelvényen. Mindenki visszasietett a helyére. Az ügyvéd odajött hozzám, kezet is szorított velem, s tanácsolta, csak röviden feleljek a kérdésekre, sose kezdjek magamtól semmit, s bízzam csak rá az egészet.

Bal felől székszörgést hallottam, valaki hátratolta a székét, s egy magas, vékony embert láttam vörös talárban, szemüveggel: leült, s közben gondosan lesimitotta a talárját. Az ügyész volt. Egyik altiszt jelentette, hogy bevonul a törvényszék. Ugyanabban a pillanatban két nagy

szellőztető kezdett szólni. Három bíró lépett be, kettő feketében, egy vörösben, mindegyik nagy iratcsomókkal, s igen gyorsan a felé az emelvény felé siettek, ahonnan az egész terem közönsége látható volt. A vöröstaláros beleült a középső karosszékbe, maga elé tette a süvegét, megtörölte zsebkendővel kicsi, kopasz feje búbját, s kihirdette: az ülés megkezdődött.

Az újságírók már kezükben tartották a töltőtollukat. Mindnek egyformán közömbös, kissé gúnyos volt az arca. De egyikük, sokkal fiatalabb, szürke gyapjúruhában s világoskék nyakkendővel, letette a tollát, és engem nézett. Szabálytalan arcában csak igen világos szemét láttam: figyelmesen, fürkészve nézett, határozott kifejezés híján. S az a furcsa érzésem volt, hogy én magam nézem önmagam. Talán ezért is történhetett meg, meg azután azért is, mert nem ismertem a helyi szokásokat, hogy nemigen értettem, mi is történt ezután, sem az esküdtek kisorsolását, sem az elnök kérdéseit ügyvédhez, ügyészhez, esküdtszékhez (mindannyiszor mindegyik esküdt feje egyszerre fordult a tanács felé), sem a vádirat gyors felolvasását, amelyben úgy-ahogy ráismertem néhány személy- és helynévre, s éppúgy nem az ügyvédemnek szóló újabb és újabb kérdéseket.

De az elnök jelentette, hogy szólítani fogja a tanúkat. A teremőr pár nevet olvasott, s ez egyszerre kíváncsivá tett. Az előbb még névtelen és formátlan tömegeből láttam, mint kel fel s mint tűnik el egymás után, egy mellékajton át, a menhely igazgatója és kapusa, aztán az öreg Thomas Pérez, Raymond, Masson, Salamano és Marie, aki gyengén és szorongva intett felém a kezével. Csodálkoztam, hogy mindaddig még csak észre se vettem őket, mikor láttam, hogy utolsónak Céleste-et is szólították. Felismertem mellette a vendéglő furcsa kis öregasszonyát különös kis kabátjával s éles és elszánt arcával. Mély figyelemmel nézett rám. De nem volt időm az ábrándozásra, mivel az elnök máris megszólalt. Mondta, hogy csak most kezdődik az igazi tárgyalás, s fölöslegesnek tartja, tette hozzá, hogy nyugalomra intse a közönséget. Szerinte az az ő feladata, hogy pártatlanul vezesse a vitát, éspedig egy olyan ügyben, amelyet tárgyilagosan óhajt szemlélni. Az esküdtszék ítéletét az igazság szelleme fogja áthatni, s a legcsekélyebb rendzavarás a terem kiürítését vonná maga után.

A forróság egyre nőtt, s láttam, hogy aki csak ott volt, újságpapírral legyezi az arcát a teremben. Ezért is hallottam állandóan a gyűrődő papiros zizegését. Az elnök intett, s a teremőr három szalmafonatú legyezőt hozott, s három esküdt azonnal használni is kezdte őket.

Kihallgatásom azonnal megkezdődött. Az elnök nyugodtan kérdezett, sőt, legalább úgy éreztem, bizonyos szívéllyességgel a hangjában. Akkor újra elmondatták minden személyi adatomat, s jóllehet bosszantott a dolog, beláttam, hogy ez mégiscsak természetes, mert hisz súlyos dolog lenne, ha valakit esetleg más helyett ítélnének el. Aztán az elnök újrakezdte az én tetteim elbeszélését, s minden harmadik mondatnál felém fordult: - Ugye, így volt? - Én pedig mindig azt feleltem: - Igenis, tanácselnök úr -, ahogy az ügyvéd rátanított. Elég hosszú ideig tartott, mert az elnök alaposan s részletesen mondott el mindent. Közben az újságírók egyre írtak. Éreztem, hogy a legfiatalabb meg az a kis automata egy pillanatra se veszi le rólam a szemét. A villamos padja teljes egészében a tanácselnök felé fordult. Ez viszont hol köhögött, hol az iratai közt lapozgatott, s mindig úgy fordult felém, hogy közben egyre legyezte magát.

Kijelentette, hogy mostan majd oly kérdésekre kell áttérnie, amelyeknek látszólag semmi közük az én ügyemhez, holott talán nagyon is közelről érintik a dolgot. Mindjárt tudtam, hogy majd megint anyámról fog beszélni, s éreztem azt is, mennyire unom már az egészet. Kérdezte, miért helyeztem el anyámat menhelyen. Azért, mondtam, mert nem volt rá pénzem, hogy otthon tartsam és ápoltassam. Kérdezte, nem fáj-e ez nékem, amire én azt feleltem, hogy sem anyám sem pedig én nem sokat vártunk már egymástól, valamint senki mástól, s hogy mindketten hozzászoktunk ehhez az új életünkhöz. Az elnök akkor annyit mondott, hogy nem akar tovább faggatni, s kérdezte az ügyésztől, van-e még kérdeznivalója tőlem.

Ez, anélkül, hogy rám nézett volna s félig hátat fordítva, kijelentette, él az engedéllyel, s szeretné tudni, hogy amikor egyedül visszatértem a forráshoz, azzal a szándékkal mentem-e, hogy megöljem az arabot. - Nem én - feleltem azonnal. - Akkor meg minek kellett a fegyver, s miért éppen oda mentem vissza? - Azt mondtam, csak véletlenségből. S az ügyész, gonosz hangszúllyal, csak ennyit mondott: - Egyelőre elég. - Ami azután következett, egy kissé zavarosnak látszott, legalábbis az én szememben. De kis tanácskozás után az elnök végre kijelentette, hogy a tárgyalást felfüggeszti, s hogy délután kerül sor a tanúk kihallgatására.

Nem maradt időm a gondolkodásra. Egykettőre elvezettek, bedugtak a rabkocsiba, s megint visszaszállítottak a börtönbe, ahol ebédet kaptam. Igen rövid idő múlva - épp hogy csak érezhettem a fáradtságomat - már jöttek is, hogy elvigyenek; minden újrakezdődött, s megint az előbbi teremben voltam, a délelőtti arcok előtt. Csak a forróság volt nagyobb, s mintha csoda történt volna, mindegyik esküdtnek, az ügyésznek, az ügyvédemnek s pár újságírónak is szalmalegyező volt a kezében. A fiatal újságíró szintén ott volt, meg a kis furcsa nő is. De ők nem legyezték maguk, s most is csak néztek rám szótlanul.

Letöröltem arcomról, úgy-ahogy, a verítéket, s csak akkor vettem tudomást egy kissé a helyről is, magamról is, amikor hallottam, hogy a menhely igazgatóját hívják. Kérdezték tőle, hogy anyámnak nem volt-e panasza rám, s ő azt felelte, de igen, csak hát a menhely lakóinak már megrögzött szokása, hogy panaszkodnak a hozzátartozókra. Az elnök pontosabb választ kért: azt hánytá-e a szememre, hogy a menhelybe küldtem, s az igazgató igennel felelt. De ezúttal nem tett hozzá semmit. Egy másik kérdésre azt felelte, hogy csak bámult, mily nyugodt voltam anyám temetése napján. Kérdezték, mint érti a nyugalmat. Az igazgató akkor a cipője hegyét nézte, s azt mondta, nem akartam látni anyámat, nem sírtam egyetlenegyszer sem, s úgy mentem el a temetés után, hogy még csak nem is imádkoztam a sírnál. Még valamin csodálkozott: a temetkezési vállalat egyik embere mondta néki, hogy nem tudtam, anyám hány éves volt. Erre egy pillanatra csend lett, s az elnök megkérdezte tőle, hogy az az ember rólam beszélt-e. És mivel az igazgató nem értette a kérdését, azt mondta néki: - Ez a törvény. - Majd az elnök az ügyésztől is megkérdezte, nem akar-e egyebet is megtudni a tanútól, s az ügyész csak annyit mondott: - Ó, nem, ez épp elegendő -, de oly harsányan s oly győztes tekintettel énfelém, hogy évek óta először ostoba sírhatnékom támadt, mert éreztem, mennyire gyűlölnék itt ezek mindannyian.

Miután még megkérdezte az esküdtszéktől is meg a védőmtől is, nincs-e tudakolnivalójuk tőlem, az elnök a menhelyi kapus kihallgatásába fogott. Vele is, mint a többiekkel, ugyanez a ceremónia ismétlődött. A kapus, mikor énelém ért, rám nézett, s elfordította a tekintetét. Egyébként sorra válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Mondta, hogy nem akartam látni anyámat, hogy aludtam, hogy dohányoztam, sőt még tejeskávét is ittam. Éreztem, az egész terem egyszerre felháborodik, s akkor először értettem meg, hogy csakugyan bűnös vagyok. A kapusnak kétszer is el kellett mondania a tejeskávé meg a cigaretta történetét. Éreztem magamon az ügyész gúnyos fényű tekintetét. A védő viszont megkérdezte a kapustól, nem dohányzott-e ő is velem. De az ügyész hevesen tiltakozott e kérdés ellen: - Ki itt a bűnös, s miféle módszer ez, hogy be akarja szennyezni a közvádoló tanúit, s lekicsinyelni mindenképp ezeket a tanúságokat, amelyek azonban még így is szétmorzsolják a vádlottat? - Mindamellet az elnök felszólította a kapust, feleljen a kérdésre. Az öreg zavartan annyit mondott: - Tudom én, hogy rosszul tettem. De nem mertem nemet mondani, mikor az úr megkínált velem. - Végül még tőlem is megkérdezték, nincs-e megjegyezni valóm. - Semmi - feleltem -, csak az, hogy a tanúnak igaza van. Valóban megkínáltam cigarettával. - A kapus akkor kissé csodálkozva s bizonyos hálával nézett rám. Habozott, aztán azt mondta, hogy a tejeskávéval ő kínált meg engemet. A védő hangosan diadalmaskodott: reméli, mondotta, hogy az esküdt urak nem hagyják figyelmen kívül ezt a részletet. De az ügyész mennydörgő hangja mindnyájunk feje

felett így válaszolt: - Igen, hogyne. Az esküdt urak nem hagyják ezt figyelmen kívül. S arra a következtetésre jutnak, hogy egy idegen, miért ne? nyugodtan kínálhatott tejeskávét egy gyászoló fiúnak, az viszont nem fogadhatja el annak a holtteteme mellett, akinek életét köszönheti. - A kapus visszaült a helyére.

Amikor Thomas Pérez került sorra, egy törvényszolga egészen a korlátig vezette és támogatta. Pérez csak annyit mondhatott, hogy főképp anyámat ismerte, s hogy engem csak egyszer, a temetés napján látott. Kérdezték tőle, mit csináltam azon a bizonyos napon, s azt felelte: - Hát, kérem, én is igen búsultam. Így hát nem is láttam semmit. Nem láthattam, mert szomorú voltam. Igen nagy szomorúság volt az. De még el is ájultam. Hát ezért nem láttam ezt az urat. - Az ügyész kérdezte, látott-e sírni. Pérez azt felelte, hogy nem. A fővádló erre így szólt: - Ajánlom ezt is az esküdt urak figyelmébe. - De a védőm megharagudott. Ő is kérdezte Péreztől, de oly hangon, melyet túlzottnak éreztem, látta-e, hogy én nem sírtam. Pérez azt felelte: - Nem. - A közönség nevetett. Mire a védőm, felemelve egyik ujját, fölényes hangon így folytatta: - Ilyen ez az egész pör. Minden igaz, és semmi sem igaz! - Az ügyész arca merev maradt, s ceruzájával egyre az iratcsomók címeit böködte.

Rövid, ötperces szünet után, mialatt védőm biztatott, hogy minden a legnagyobb rendben, Céleste került sorra mint a védelem tanúja. A védelemé, vagyis az enyém. Céleste időnként felém nézett, és panama kalapját forgatta az ujjai közt. Az az új ruhája volt rajta, amelyet némelyik vasárnap vett fel, ha eljött velem a lóversenyre. De, azt hiszem, az inggallérját már nem tudta felvenni, mert úgy láttam, csukott ingét csak egy rézgomb fogta össze. Kérdezték, vendége voltam-e, s ő azt mondta: - Igen, hogyne, de egyúttal barátja is. - Kérdezték, mi a véleménye rólam, s ő azt felelte, talpig férfi vagyok; kérdezték, hogyan érti ezt, amire kijelentette, hogy ezt mindenki egyformán érti; észrevette-e, faggatták tovább, milyen zárkózott természetű vagyok, de ő csak annyit ismert be, hogy akkor szólok, ha van miről. A főügyész kérdezte, pontosan fizettem-e az ellátásomért. Céleste nevetett, s kijelentette: - Köztünk ilyesmi nem számított. - Kérdezték, mint vélekedik a bűnömről. Akkor a kezét a rácsra tette, s látszott, hogy felkészült valamire. Azt mondta: - Én ezt szerencsétlenségnek nézem. Mindenki tudja, hogy mi az. Ennek ki vagyunk szolgáltatva. Énszerintem ez szerencsétlenség. - Folytatta volna, de az elnök azt mondta, köszöni, ez elég. Akkor Céleste kicsit meghökken. De aztán kijelentette, hogy még nem mondott el mindent. Kérték, csak minél rövidebben. Még egyszer elismételte, hogy szerinte ez szerencsétlenség. Mire az elnök közbeszólt: - Igen, igen, természetesen. De hát mi azért vagyunk itt, hogy az ily szerencsétlenségek felett ítélkezzünk. Köszönjük, de ezúttal elég. - Mint aki most tudománya s jóindulata végére ért, Céleste erre énfelém fordult. Úgy láttam, csillogott a szeme, az ajka meg reszketett. Mintha azt kérdezte volna, mit tehetne még énértem. Nem feleltem, nem is mozdultam, de életemben először nagy kedvet éreztem arra, hogy egy embert megöleljek. Az elnök felszólította, hagyja már ott az emelvényt. Céleste végre lelépett, s odaült a hallgatóság közé. Ott is maradt a tárgyalás végéig, kissé előrehajolva, könyökével a térdén, panamájával a kezében, s minden szóra feszülten figyelt.

Most Marie lépett a törvényszék elé. Kalaposan jött, s most is szép volt. De azért jobban szerettem szabadon libegő hajával. Még onnan is, ahol én ültem, sejtettem melle könnyű súlyát, s felismertem alsó ajka állandó kis duzzadását. Igen idegesnek látszott. Mindjárt azt kérdezték tőle, hogy mióta ismer engem. Mondta, attól az időtől kezdve, mióta nálunk dolgozott. Az elnök azt is akarta tudni, milyen kapcsolatban van énvelem. Azt felelte, hogy a barátnőm. Egy másik kérdésre úgy válaszolt, hogy csakugyan házasságra lépünk. Az ügyész, aki közben egy iratcsomót lapozgatott, hirtelen azt kérdezte tőle, mióta tart a viszonyunk. Marie megmondta a dátumot. Az ügyész erre megjegyezte, csak úgy melleleg, közömbös arccal, hogy ez a dátum, egy nap különbséggel, anyám halálának a napja. Aztán gúnyosan még annyit mondott, hogy

nem óhajt elidőzni ennél a kényes részletnél, meg hogy igen jól megérti Marie-nak az aggályait, azonban (s itt keményebb lett a hangja) a kötelesség azt parancsolja, hogy próbáljon felülemelkedni a szokásos illendőségen. Ezért hát arra kérte Marie-t, mondja el, mi történt azon a napon, amikor összekeverültünk. Marie nem akart felelni, de az ügyész addig erősködött, míg mégiscsak elbeszélte, hogyan mentünk el fürödni, utána a moziba s végül az én lakásomra. A főügyész elmondta, hogy Marie első vallomásai után végignézte az aznapi mozidarabok műsorát. Hozzátette, hogy majd Marie maga mondja meg, milyen filmet láttunk. Csakugyan, szinte elhaló hangon, Marie megmondta: Fernandel egy filmjét. Amire végzett, tökéletes csendesség lett a teremben. Az ügyész erre felemelkedett, s igen komolyan és olyan hangon, amelyet én valóban meghatottnak éreztem, felém irányított ujjal s lassan szótágolva így szólt: - Esküdt urak, ez az ember anyja halála másnapján fürödni ment, viszonyt kezdett, s nevetni tudott egy komikus filmen. Egyéb mondanivalóm nincs. - Leült, még mindig nagy csendben. De akkor Marie hirtelen hangos zokogásban tört ki, kijelentette, hogy nem így volt, hogy más is történt és másképpen, hogy úgyszólván kényszerítették, ne azt mondja, amit gondol, hogy ő jól ismer engem, és hogy nem tettem semmi rosszat. De az altiszt, az elnök intésére, kivezette a teremből, s a tárgyalás folytatódott.

Utána alig hallgattak már Masson vallomására, aki pedig azt mondta, hogy becsületes ember vagyok, sőt „többet mond - derék ember”. Éppoly kevésbé hallgattak Salamano szavaira, amikor az elmesélte, milyen jó voltam a kutyájához, s amikor azt felelte egy rólam és anyámról szóló kérdésre, hogy már nem volt mit mondanom anyámnak, s ezért küldtem a menhelyre. - Meg kell őt érteni - mondta Salamano -, meg kell ám őt érteni. - De úgy láttam, senki sem ért meg. Aztán őt is elvezették.

Akkor Raymond került sorra, ő volt az utolsó tanú. Raymond mindjárt intett felém, s azonnal hangoztatta, hogy ártatlan vagyok. De az elnök letorkolta, hogy nem az ő véleményére, hanem a tényekre kíváncsiak. Felszólította, várja meg a kérdést, mielőtt bármit is válaszolna. Megkérdezték tőle azt is, milyen kapcsolatban volt az áldozattal. Raymond élt az alkalommal, s elmondta, hogy az áldozat gyűlölte és üldözte őt, mióta megpofozta a húgát. Az elnök megkérdezte tőle, hogy vajon az áldozatnak nem volt-e netán oka arra, hogy engem is gyűlöljön. Raymond azt mondta, hogy csupán csak véletlenségből voltam a tengerparton. Az ügyész erre azt kérdezte, hogyan történt, hogy a levél, vagyis a dráma eredete, az én kezem írása. Raymond azt mondta, ez is véletlen. Az ügyész azzal vágott vissza, hogy akkor a véletlen igen nagy szerepet játszik ebben az egész történetben. Tudni akarta, véletlenül tartózkodtam-e a közbelépéstől, amikor Raymond a lakásán pofon verte a barátnőjét, véletlenül szolgáltam-e tanúnak a rendőrségen, s véletlen-e, hogy tanúságom ugyanebben a bizonyos ügyben tiszta szívességnak bizonyult? Végül még azt is megkérdezte Raymond-tól, hogy miből él, s mikor ez azt mondta, hogy: „raktáros”, a főügyész kijelentette, az esküdtekhez fordulva, hogy a tanú köztudomás szerint selyemfiú, és abból él. Én cinkosa és barátja vagyok. Alapjában igen csúf és aljas bűnügyről van szó, amelyet súlyosbít az a tény, hogy egy erkölcsi szörny a tettes. Raymond védekezni akart, s az ügyvédem tiltakozott, de azt válaszolták nekik, engedjék, hogy a főügyész befejezhesse a mondókáját. Ez így szólt: - Nincs sok mondanivalóm. Barátok voltak? - kérdezte Raymond-tól. - Igen - mondta az -, jó pajtások vagyunk. - A főügyész hozzám is ezt a kérdést intézte, és én akkor Raymond-ra néztem, aki nem fordította el a tekintetét. Azt feleltem hát: - Igen. - Az ügyész az esküdtekhez fordult, s így szólt: - Ugyanő, anyja halála másodnapján, a legaljasabb kicsapongást űzte, embert ölt komoly ok nélkül s csak azért, hogy véget vessen egy erkölcstelen történetnek.

Akkor leült. De a védőm, aki már tombolt a türelmetlenségtől, felemelte két karját, úgyhogy a visszahulló talárujjak felfedték keményített ingredíóit, s így kiáltott fel: - De végre is mivel vádolják ezt az embert: azzal, hogy eltemette az anyját, vagy hogy megölt valakit? - A közön-

ség nevetett. De az ügyész megint felkelt, beburkolódzott talárjába, s kijelentette, csodálja a tisztelt védő úr naivságát, ha nem érzi, hogy e kétrendbeli tény közt igenis van összefüggés, mélységes, drámai és lényegbevágó! - Igen - mondta erőteljes hangon -, vádolom ezt az embert azzal, hogy az ő bűnös szívével sírba vitte édesanyját. - Úgy látszott, ez a kijelentés mély hatást tett az esküdtekre és a közönségre. Az ügyvédem vállat vont, s letörölte homlokáról a verítéket. De láttam, hogy ő is meginog, s hogy a dolgok nem éppen kedvezők a számomra.

A többi már igen gyorsan történt. A tárgyalást felfüggesztették. A törvényszéket elhagyva, míg a kocsira kapaszkodtam, felismertem egy rövid percre a nyári est színét és illatát. Guruló börtönöm homályában megtaláltam egyenként, mintegy fáradtságom mélyén, egy szeretett városnak valamennyi meghitt zaját, s egy bizonyos óráét, mikor néha elégedett voltam. Az újságárusok kiáltása a már lágyuló levegőben, a csöppnyi tér bokrain az utolsó madarak, az utcai süteményárus hívogató kínálása, a villamosok panasza a város magasabb fordulón, s az egész égboltnak a nesze, mielőtt még az éjszaka ráborulna a kikötőre, mindez, akárcsak egy vaknak, egész utamat kirajzolta, hiszen oly jól ismertem, mielőtt börtönbe kerültem. Igen, ez volt az az óra, amikor, régideje ennek, valóban elégedett voltam. Akkor mindig könnyű és álomtalan álom várt rám. De hát valami megváltozott, mert a másnap várása közben megint csak a cellámra leltem. Minthogyha az égre rajzolt és oly meghitt ösvények éppúgy odasegítenének a börtönökbe, mint tiszta álmainkba.

4

Még a vádlottak padján is érdekel bennünket, ha rólunk szólnak. Mondhatom, hogy a vádbeszédben éppúgy, mint a védőbeszédben igen sokat beszéltek rólam, s talán többet én rólam, mint tulajdonképpen bűnömről. Egyébként nem is volt nagy különbség a kétféle szónoklat között. A védő egyre lóbálta a karját, s bűnösnek talált, de mentségekkel. Az ügyész meg kinyújtotta a karját, s bűnösnek bélyegzett, de mentség nélkül. De azért volt valami, ami kissé feszélyezett. Minden aggályom ellenére olykor kedvem volt közbeszólni, s a védőm egyre azt mondta: - Hallgasson, ez kedvezőbb az ügynek. - Vagyis mintha az egész pört tőlem függetlenül tárgyalták volna. Minden az én közvetlen közbelépésem nélkül történt. Az én sorsomat intézték, s meg se kérdezték a véleményem. Időnkint nagy kedvem volt mindnyájukat félbeszakítani, s azt mondani: - De engedelmet, végre is ki itt a vádlott? A vádlott mégiscsak fontos személy. S nekem is van mondanivalóm! - Viszont, ha jól meggondoltam, mégsem volt semmi mondanivalóm. Egyébként be kell vallanom, hogy az emberek érdeklődése nem soká foglalkoztatja a figyelmet. Például az ügyész beszéde igen hamar kifárasztott. Csak pár töredék, mozdulat, néhány teljes tiráda, függetlenül a beszédétől, fogta meg vagy keltette fel hamar fáradó figyelmemet.

Az egésznek, ha jól értettem, az volt az alapgondolata, hogy szándékosan követtem el, amit tettem. Legalábbis ő ezt próbálta bebizonyítani mindenáron. Mint ő maga is mondta: - Be fogom bizonyítani, uraim, mégpedig kétféle módon. Először is a tények vakító világosságában, aztán abban a félhomályban, amelyet e bűnös lélek egész magatartása áraszt. - Összegezte a tényeket anyám halálától kezdve. Emlékeztette hallgatóit az én érzéketlenségemre, aztán arra, hogy még anyám életkorát sem ismertem, másnapi fürdözésekre egy nővel, a mozira Fernandellel, s végül a hazatérésre Marie-val. Időbe telt, míg megértettem, mert folyton a „szeretőmről” beszélt, míg én csak Marie-ra gondoltam. Aztán áttért Raymond históriájára. Az volt az érzésem, hogy eléggé világosan látja az eseményeket. Amit mondott, hihető volt. A levelet szerinte Raymond-nal egyetértésben írtam, azért, hogy törbe csaljam a barátnőjét, s kiszolgáltassam ennek a „kétes erkölcsű egyénnek”. Én hívtam ki, így mondta, Raymond ellenfeleit a tengerparton. Raymond-t megsebesítették. Elkértem a revolverét. Aztán egyedül

mentem vissza, hogy hasznát vegyem a fegyvernek. Lelőttem az arabot, úgy, ahogy előre megfontoltam. Egyszer lőttem. Aztán vártam. S hogy „biztos legyek a munka sikerében”, utána még négyszer lőttem, nyugodtan, teljes biztonságban, úgyszólván megfontolt módon.

- Így történt, tisztelt uraim - fejezte be az ügyész. - Végigvontam önök előtt az események fonalát, amely ezt az embert itt tiszta fejjel gyilkosságba vitte. Ezt - mondta - nem győzöm hangsúlyozni. Mert ezúttal nem valami közönséges gyilkosságról van szó, holmi meggondolatlan tettről, amit a körülmények is enyhíthetnek. Ez az ember, uraim, ez az ember teljesen észnél van. Hallották, ugye? Mindenre felel. Ismeri a szavak értékét. S nem mondhatjuk, hogy amit tett, azt öntudatlanul tette.

Hallgattam, és jól hallottam, hogy értelmes lénynek tart. De azt már kevésbé értettem, mint válhatnak egy rendes ember mindennapos vonásai irtózatossá vádakká egy megrögzött bűnösben. Ez mindenképp mehökkentett, s többé nem is hallgattam az ügyészre, csak amikor azt mondta: - Legalább bánja-e, amit tett? Soha, egy szóval sem, uraim. A tárgyalás folyamán ezt az embert egyszer sem, egyetlenegyszer sem rendítette meg gyalázatos rémtette. - Felém fordult, s ujjával is rám mutatott, miközben tovább vádolt, bár alapjában nem tudtam, miért. Szó sincs róla, kénytelen voltam beismerni, hogy igaza van. Nemigen bántam, amit elkövettem. De ez az acsarkodás meglepett. Szerettem volna megmagyarázni, szívélyesen, szeretettel, hogy igazán sohase sajnáltam még semmit sem. Mindig azzal törődtem, ami majd ezután történik, akár ma, akár pedig holnap. De hát persze ebben a rám erőszakolt állapotban senkivel se beszélhettem ilyen hangon. Nem volt többé jogom ahhoz, hogy szeretetet vagy legalább jóindulatot mutassak. S próbáltam tovább is odafigyelni, mivel az ügyész most már a lelkemről kezdett beszélni.

Azt mondta, hogy föléje hajolt, s hogy mit sem talált, esküdt uraim! Azt mondta, tulajdonképp nincs is lelke, s hogy nincs olyan emberi vonás, nincsen olyan erkölcsi elv az emberek szívében, ami iránt én fogékony lennék. - Szó sincs róla - tette hozzá -, ezt nem illenék a szemére hányni. Nincs jogunk hiányolni nála azt, amit nincs módjában megszerezni. De ha a törvényszékről van szó, a türelem, az elnézés pusztán negatív erényének az igazság kevésbé könnyű, viszont annál magasztosabb erényévé kell változnia. Főképp, ha a szív üressége, azon a fokon, amelyen ennél az embernél találhatjuk, valóságos örvény lesz, s ebbe a társadalom is belebukhat. - Akkor kezdett arról beszélni, hogyan viselkedtem anyámmal. Elismételte mindazt, amit a tárgyalások közben mondott. De most sokkal tovább beszélt, mint mikor a bűnömet fejtegette, annyira, hogy a végén már csak azt a délelőtti meleget éreztem. Legalábbis addig, míg a főügyész pihenőt nem tartott, és egy percnyi csend után igen halk és érzelemtől áthatott hangon így folytatta: - Ne feledjék, uraim, hogy ez az esküdszék legközelebb a legaljasabb bűneset, egy apagyilkosság felett fog ítélni. - Szerinte a képzelet is megborzad az ilyen szörnyűségtől. Reméli, hogy az emberi igazságtevés elnézés nélkül fog büntetni. De azért - így folytatta - nem átalálja kijelenteni, hogy ez az apagyilkosság sem kelthet benne mélyebb irtózatot, mint az én hallatlan közönyösségem. Az, aki erkölcsi gyilkosa tulajdon édesanyjának, szerinte maga szakad el az emberi társadalomtól, csakúgy, mint az, aki meg élete nemzójét öli meg. Az első mindenestre előkészítője a másodiknak, s mintegy előre hirdeti, sőt igazolja annak tettét. - Meg vagyok győződve, uraim - tette hozzá emeltes hangon -, hogy ezt a gondolatot nem találják túlságosan vakmerőnek: kijelentem, hogy ez az ember, aki itt ül a vádlottak padján, felelős azért a gyilkosságért, amely majd holnap kerül tárgyalásra. Ezért hát e szerint is kell büntetni. - Az ügyész itt megtörölte verejtéktől fényes arcát. A végén még annyit mondott, hogy kötelessége fájdalmas, de azért teljes elszántsággal fogja végrehajtani. Kijelentette, semmi közöm ahhoz a társadalomhoz, amelynek félreismerem leglényegesebb törvényeit, s nincsen jogom apellálni arra az emberi szívre, amelynek legegységesebb hajlamairól sincs tudomásom. - Halált kérek - mondta - ennek az embernek a fejére, s könnyű szívvel intézem

az urakhoz ezt a kérést. Mert bár hosszú pályafutásomon már több ízben megtörtént, hogy bizonyos bűnökre halálbüntetést kellett kérnem, ezt a kínos kötelességemet sosem éreztem jogosabbnak, mint ma, amellet méltányosabbnak és egyúttal világosabbnak, szentséges és parancsoló lelkiismeretem tudatában s annál az irtózatnál fogva, amelyet egy ilyen ember látványán kell éreznem, hisz mi egyebet olvashatok le erről az arcról, mint szörnyűséget.

Mikor a főügyész leült, elég hosszú csend következett. Én már egészen kábult voltam a melegtől és a csodálkozástól. Az elnök kicsit köhögött, s kérdezte tőlem, igen halkán, nincs-e megjegyeznivalóm. Felkeltem, s mivel beszélni óhajtottam, kissé vaktában annyit mondtam, hogy sosem volt szándékomban megölni az arabot. Az elnök erre azt felelte, hogy ez csak beszéd, de nem tény, hogy nem nagyon látja tisztán az én védelmi módszeremet, s hogy mielőtt meghallgatná a védőt, örülne, ha megmondanám pontosan, mi bírt rá a gyilkosságra. Amire sebtében azt feleltem, zavartan és kapkodva kissé, s érezve, milyen nevetséges vagyok, hogy az egész a nap miatt volt. A teremben itt-ott nevettek. Az én ügyvédem vállat vont, s utána mindjárt ő juthatott szóhoz. Azonban kijelentette, hogy késő van, hogy neki jó pár óra kell, s kérte, hogy a beszédet délutánra halaszthassa. A törvényszék ezt meg is engedte.

Délután a nagy szellőztetők állandóan keverték a terem sűrű levegőjét, s a kis színes legyezők is egyszerre mozogtak s egy irányban az esküdtek kezében. Az ügyvédem védőbeszédének, úgy látszott, sose lesz már vége. Egy ízben mégis odahallgattam, mert azt mondta: - Igaz, embert öltem. - S így folytatta, ezen a hangon, s mindig első személyben szólt, valahányszor rólam beszélt. Ezen is csodálkoztam. Odahajoltam az egyik őrhöz, kérdeztem tőle, mit jelent ez. A csendőr azt mondta, hallgassak, s egy perc múlva hozzátette: - Mindegyik ügyvéd így beszél. - Én meg arra gondoltam, hogy így elvon engem az ügytől, bizonyos értelemben semmivé tesz, s ő telepszik az én helyemre. De azt hiszem, akkor már igen messze voltam a tárgyalóteremtől. Különben is az ügyvédemet nevetségesnek éreztem. Azt, hogy történt-e kihívás, csak futólag érintette, viszont ő is a lelkemről beszélt. De úgy láttam, nem volt olyan tehetséges szónok, mint az ügyész. - Én is fölébe hajoltam - mondta - ennek az emberi léleknek, de szemben kitűnő közvádlnokkal, találtam is ott valamit, s mondhatom, mint nyitott könyvben, úgy olvastam minden rejtekében. - Azt olvasta benne, hogy becsületes ember vagyok, rendes, fáradhatatlan munkás, hű és megbízható alkalmazott, meg hogy mindenki szeret, s hogy együtt érzek mások nyomorúságával. Ő engem, mondta, mintafiúnak tart, aki anyámat véges-végig s teljes erőmből támogattam. Végül is azt reméltem, hogy a menhely megadja majd az öregasszonynak azt a kényelmet, amelyet én odahaza már nem tudtam megszerezni néki.

- Csodálom, uraim - tette hozzá -, hogy olyan nagy hűhót csaptak e körül a menhely körül. Végre is, mi bizonyítja jobban az efféle intézmények nagyságát és hasznosságát, mint az, hogy maga az állam pénzeli és tartja fenn őket? - Viszont nem szólt a temetésről, s éreztem, ez hiányzik a védőbeszédéből. De a hosszú mondatok, e hosszú napok s e végtelen órák miatt, miközben egyre és szüntelen a lelkemről beszéltek, az volt az érzésem, hogy mindez valami színtelen vízzé hígul, s hogy mindjobban szédülök.

A végén csak arra emlékszem, hogy az utcáról, a termék s a karzatok térségén át, s miközben a védőügyvéd mindegyre folytatta a beszédét, egy fagyaltárus trombitája még hozzám is elhatolt. Egyszerre elárasztottak egy oly élet emlékei, amely már többé nem az enyém, de amelyben legszegényebb s legszívósabb örömeimet leltem: a nyár ösmert illatait, kedves városrészemet, egy bizonyos esti égszint, Marie nevetését és ruháit. - Amit ebben a városban tettem, minden kis haszontalanság egyszerre fojtogatta a torkomat, s csak egyetlen vágyam volt, hogy mielőbb végezzenek, és hogy visszamehessek aludni a cellámba. Így hát alig hallottam a védőügyvéd érvelését a végén: arra kérte az esküdteket, ne küldjenek halálba egy

becsületes, dolgos embert egyetlen perc örülete miatt, s hogy tekintsék legalább az enyhítő körülményeket, mert hisz máris sújt bűnömért a legbiztosabb büntetés, az örökös lelkipurdalás. Az ülést felfüggesztették, s az ügyvéd leült, teljesen kimerülve. Kartársai máris jöttek, hogy kezet szorítsanak vele. Hallottam: - Remek volt, kedves barátom. - Az egyik még engem is odacibált tanúnak. - No, ugye? - kérdezte tőlem. Helyeslően bólintottam, bár a bókom nem volt őszinte, mivel rettentően fáradt voltam.

Pedig ott kinn már sötétedett, s a forróság is engedett. Az utca pár apró zaja hozzám is beszűrkedett, s kitaláltam belőlük, milyen enyhe lehet az este. Ott voltunk mind, és csak várakoztunk. S az, amire így együtt vártunk, tulajdonképp csak rám tartozott. Megint végignéztem a termen. Minden ugyanolyan volt, akár a legelső napon. Tekintetem találkozott a szürke ruhás újságíróéval meg a gépi mozgású nőével. Akkor az jutott eszembe, hogy a tárgyalás alatt egyszer sem néztem Marie után. Nem felejtettem el egy percre sem, de hát annyi más dolgom volt. Láttam, ott ül Céleste és Raymond között. Felém intett, mintha mondta volna: - Végre -, és kissé szorongó arca, láttam, mosolyogva fordul felém. De szívem, érzem, zárva marad, s nem is tudtam felelni a mosolyára.

A tárgyalás újrakezdődött. Az esküdteknek egy egész sor kérdést olvastak fel igen gyorsan. Hallottam: „gyilkosság bűne” ... „szánt-szándék” ... „enyhítő körülmények”. Az esküdtek elhagyták a termet, engem meg abba a kicsike várószobába vezettek, ahol már máskor is vártam. Az ügyvédem utánam jött: igen frissen forgott a nyelve, s határozottabb biztonsággal s szívélyesebben beszélt, mint máskor. Szerinte minden a legnagyobb rendben, s legfeljebb ha pár évi börtönt vagy fegyházbüntetést kaphatok. Kérdeztem, van-e mód pertörlésre, ha az ítélet kedvezőtlen lenne. Azt felelte rá, hogy nincs. A haditerve arra épült, hogy nem kér új perfelvételt, ne hogy ellenem hangolja az esküdteket. Meg is magyarázta mindjárt, hogy a pertörlés nehéz dolog. Ezt aztán én is beláttam, s elfogadtam az okfejtését. Ha hidegen néztem a dolgot, ez egész természetes volt. Ellenkező esetben megfulladunk a sok akta között. - Akármi történik - így az ügyvédem -, fellebbezni mindig lehet. De hát, meg vagyok győződve, az ítélet kedvező lesz.

Soká, igen soká vártunk, majdnem háromnegyed óráig, azt hiszem. Végre hosszú csengetést hallottunk. Az ügyvédem otthagytott, s azt mondta: - Az esküdtszéki elnök most olvassa fel a válaszokat. Majd csak az ítélethirdetéskor eresztik be a terembe. - Ajtóok csapódtak. A lépcsőkön emberek futkostak ide-oda, s azt sem tudtam, közel vagy távol vannak-e a várószobától. Aztán hallottam, hogy a teremben valaki tompa hangon olvas valamit. Megint megszólalt a csengő, s a várószoba ajtaja felnyílt, ezúttal a terem csendje áradt fel mintegy énfelém, a csend s valami különös élmény, amelyet akkor éreztem, mikor láttam, hogy a fiatal újságíró elfordítja tőlem a tekintetét. Nem is néztem Marie felé. De erre nem is volt már időm, mert az elnök azt mondta, mégpedig furcsa fogalmazásban, hogy a francia nép nevében fejemet veszik egy köztéren. Akkor véltem csak felismerni azt a sajátos érzelmet, amelyet minden arcról leolvashattam. Azt hiszem, a tisztelet érzése volt. A csendőrök igen jók voltak hozzám. Az ügyvéd megfogta a kezemet. Nem gondoltam semmire. De az elnök megkérdezte, nincs-e valami mondanivalóm. Gondolkodtam. Azt mondtam: - Nincsen. - Akkor aztán elvezettek.

5

Harmadszor is elzárkóztam a pap látogatása elől. Nincs neki semmi mondanivalóm, nincs kedvem ahhoz, hogy beszéljek, úgyis kell látnom, előbb, mint szeretném. Egyetlen dolog érdekel most: hogyan bújjak ki ebből a gépezetből, mint tudnám meg, van-e kiút ebből a kikerülhetetlen csapdából? Más cellát kaptam. Ebből az újból, ha nem állok, hanem fekszem,

látom az eget, sőt, csak azt látom. Minden napom azzal telik, hogy elnézem az ég arcán a színek lassú hervadását, amely a nappaltól az éjhez vezet. Ahogy fekszem, a kezemet összekulcsolom a fejem alatt, s várok. Nem tudom, hányszor tűnődtem már azon, volt-e példa rá, hogy halálraítéltek ki tudtak menekülni ebből a könyörtelen gépezetből, el tudtak tűnni kivégzés előtt, át tudták törni a rendőrök sorát. Olyankor szemrehányást teszek magamnak, hogy nem figyeltem eléggé a kivégzési históriákra. Az ember sosem érdeklődhet idején az ily kérdések iránt. Végre is sosem tudhatjuk, mi minden történhet velünk. Én is olvastam, mint mások, az újságok idevágó beszámolóit. De biztosan szakmunkák is akadnak erről a témáról, és sose vitt rá a kíváncsiság, hogy olykor-olykor beléjük nézzek. Esetleg találhattam volna bennük egy-két szökési históriát. Megtanulhattam volna talán, hogy legalább egy esetben a kerék mégiscsak megáll, és hogy ebben a lihegő s eszeveszett sietségben a véletlen s a szerencse egyszer mégiscsak közbeléphet. Egyetlenegyszer! Bizonyos értelemben, azt hiszem, ezzel is beértem volna. A szívem megtette volna a többi. Az újságok sokszor írnak a társadalomnak járó adósságról. Szerintük ezt meg kell fizetni. Csakhogy ez nem szól a képzelethez. Ami mindennél többet számít, az a szökés lehetősége, a hirtelen szakítás a könyörtelen előírásokkal, valami elszánt örület, de ami minden reményre feljogosít. A remény persze csak annyi lenne, hogy az embert leterítenék valamelyik utcasarkon, futás közben, egy jól célzott golyóval. De hát, ha jól meggondolom, semmi se jogosított fel e fényűzésre, ellenkezőleg: tiltotta minden, elkapott újra a gépezet.

Hiába volt minden jó szándékom, mégse fogadhattam el ezt a szemérmetlen biztosságot. Mert végre is volt valami nevetséges aránytalanság egyrészt a biztosság alapja, vagyis a törvényszék ítélete, másrészt ennek a biztosságnak zavartalan menete között, attól a pillanattól kezdve, mikor az ítéletet kihirdették. Az a tény, hogy az ítéletet este nyolckor olvasták fel és nem délután ötkor, az a tény, hogy esetleg másképp is hangozhatott volna, hogy olyan emberek hozhatták, akik időnkint inget váltanak, s hogy egy olyan bizonytalan fogalom nevében hozhatták, mint a francia (vagy német, vagy akár kínai) népé, mindez nagyon gyengítette, az én szememben, ezt az ítéletet. Mégis el kellett ismernem, hogy attól a perctől fogva, amikor végre eldöntötték, éppoly biztos, éppoly komoly lett e döntés hatása, mint vergődő testemnek a börtönfal jelenléte.

Az ily pillanatokban eszembe jutott egy história, amelyet annak idején anyám szokott mesélni apámról. Apámat sosem ismertem. Semmi határozott dolgot nem tudtam erről az emberről, csak talán amit anyám mondott róla: egyszer elment végignézni egy rablógyilkos kivégzését. Még mielőtt elment volna, a gondolat is beteggé tette. Mégis elment, s hazajövet egész délelőtt hánynia kellett. Akkor, hogy anyám ezt elmesélte, kicsit undorodtam apámtól. De mostan már megértettem: semmi sem természetesebb. Hogy is nem láttam be már előbb, hogy semmi sem fontosabb egy kivégzésnél, s hogy az embert tulajdonképp az érdekelheti legjobban! Ha valaha kijutnék ebből a mostani börtönömből, minden kivégzést végignéznék. De azt hiszem, rosszul tettem, hogy erre az eshetőségre gondoltam. Mert csak a gondolatra, hogy szabad lehetek, kora reggel, a rendőrök sorfala mögött, mintegy a másik oldalon, vagyis arra a gondolatra, hogy holmi néző lehetek, s utána nyugodtan rókázhatok, valami mérgezett öröm szállt fel s áradt el bennem, a szívem körül. De hát mi értelme volt ennek? Rosszul tettem, hogy engedtem ezeknek az eshetőségeknek, mert már egy pillanattal később oly irtózatossá vártam, hogy egészen össze kellett kuporodnom a takaró alatt. A fogam csak úgy vacogott, s nem tudtam legyűrni a gyengeségemet.

De hát, persze, ki is tudna mindig értelmes maradni? Némelykor például afféle törvényterveket gondoltam ki. Enyhítettem a büntetéseken. Már régebben megfigyeltem, hogy legjobb, ha az elítéltnak nyitva hagyunk valami kis reménységet. Ha csak egyszer is száz esetben, de már ez is elég ahhoz, hogy sok mindent rendbe hozzon. Így például, gondoltam, találhatnánk valami

kémiai vegyületet, ami, ha lenyeli a páciens (így gondolkodtam: a páciens), tíz közül kilenc esetben öli meg. Ő persze tudná, ezzel a feltétellel. Mert hogyha jól meggondoljuk, ha nyugodtan nézzük a dolgot, meg kell állapítanom, hogy a nyaktilóval baj van, éspedig az, hogy nem ad helyet semmiféle szerencsésebb eshetőségnek. A páciens halálát egyszer és mindenkorra megpecsételi. Ez végleges elintézés, határozott megoldást jelent, s olyan teljes egyezményt, amelyről kár tovább vitatkozni. Ha a dolog esetleg egyszer valahogy mégsem sikerülne, akkor újrakezdenék. Így aztán az a bosszantó, hogy az elítéltnak is kívánni kell, hogy a gép jól működjék. Állítom, hogy ez hiba. Bizonyos értelemben ez igaz is. Másfelől viszont mégiscsak kénytelen vagyok beismerni, hogy tulajdonképp ez a titka az alapos szervezettségnek. Az elítélt, végeredményben, erkölcsi együttműködésre kényszerül. Egyenesen az ő érdeke, hogy minden hibátlanul menjen végbe.

Azt is meg kellett állapítanom, hogy ezekről a kérdésekről mindeddig helytelen nézeteim voltak. Sokáig például azt hittem - nem tudom, mért -, hogy mielőtt a nyaktilóhoz érünk, előbb valami állványra, lépcsőfokra kell felhágni. Azt hiszem, hogy ennek okát az 1789-es forradalomban kell keresnem, azazhogy abban, amit e kérdésekről ily kapcsolatban hallottam vagy láttam. De egyik reggel eszembe jutott egy fénykép, amelyet az újság közölt egy valaha hírhedt kivégzésről. A valóságban az egész gép közvetlenül a földön nyugszik, a világ legegyszerűbb megoldásában. Amellett sokkal keskenyebb is, mint ahogyan elképzeltem. Különös, hogy azelőtt sohase gondoltam erre. Ez a gép, a fényképen, olyan volt, mint egy csillogó, pontos és jól megformált műszer. Arról, amit nem ismerünk, mindig túlzott módon gondolkodunk. Ellenkezőleg, meg kellett állapítanom, hogy minden igen egyszerű: a gép maga egy szinten van az elítélttel, aki feléje tart. S úgy éri el, mint ahogy egy ismerőst érünk utol. Egy bizonyos tekintetben ez is bosszantó egy kicsit. Felhágni az állványra, fellendülni az ég felé: ebben legalább van valami, amibe belekapaszkodhat a képzelet. Itt viszont a gépezet egyszerűen szétlapít mindent: az embert sok tapintattal, no meg egy kis szégyenkezéssel és igen nagy pontossággal küldik át a másvilágra.

Még két dologra gondoltam szüntelen: a hajnalra és a fellebbezésemre. De azért próbáltam tisztán látni, s másfelé terelni az eszméimet. Heverésztem, az eget bámultam, s úgy tettem, mintha mindez érdekelne. Amikor az ég zöld lett, tudtam, hogy leszáll az este. Még egy erőfeszítést tettem, hogy ne csak erre gondoljak. Akkor a szívemet hallgattam. El sem tudtam képzelni, hogy ez a halk nesz, amely már oly régóta kísér engem, egyszer egészen megszűnhet. Sose volt igazi, erős képzeletem. De azért próbáltam elképzelni azt a bizonyos pillanatot, amikor ez a szívverés már nem visszhangzik az agyamban. Hiába minden. Sem a hajnal, sem a fellebbezés nem tágitott. Legokosabb lesz - gondoltam végül -, ha nem erőltetem a dolgot.

Tudtam, hajnalban jönnek értem. Nagyjából minden éjszakámat azzal töltöttem, hogy a hajnalt vártam. A meglepetést sohasem szerettem. Ha már egyszer rólam van szó, jobb, ha én is ott vagyok. Így történt, hogy a végén már aludtam egy kicsit, viszont minden éjszaka türelmesen csak arra vártam, hogy a napfény megszülessen az ég üvegablakán. Legrosszabb volt az a kétes óra, amikor - tudomásom szerint - meg szokták kezdeni a munkájukat. Éjfél után csak vártam s hallgatóztam. Sose fogott fel a fülem annyiféle apró neszt, sose különböztetett meg olyan finom hangfoszlányokat. Egyébként azt is állíthatnám, hogy bizonyos értelemben szerencsém is volt egész idő alatt, mivel sose hallottam lépteket. Anyám sokszor emlegette, hogy sose vagyunk egészen szerencsétlenek. Itt, ebben a börtönben, igazat is adtam néki, ahányszor felpirult az ég, s új napfény lopózott a cellámba. Mert végre is ugyanúgy lépteket is hallhattam volna, s a szívem felmondja a szolgálatot. Még akkor is, ha a legkisebb rezgés egyszerre odavetett az ajtóhoz, még akkor is, ha az ajtófához tapasztva a fületem, eszemet vesztve addig vártam, amíg csak a tulajdon lélegzetemet nem hallottam, rémülten, hogy oly rekedt, mint egy

eb vinnyogó hörgése - mindent összeszámítva -, mégsem szakadt meg a szívem, s megint nyertem huszonnégy órát.

Napközben meg ott volt a fellebbezésem gondolata. Azt hiszem, ezt a gondolatot a lehető legjobban aknáztam ki. Kiszámítottam előre minden érvem hatását, és így gondolataimat a legjobban kamatoztattam. Legelőször mindig a legrosszabbat képzeltem el: a fellebbezést elvetették. „Sebaj, hát akkor meghalok.” Hamarább, mint mások, ez nyilvánvaló. De hiszen mindenki tudja, az élet nem éri meg, hogy végigéljük. Alapjában én is tudtam, hogy mindegy, akár harminc évvel, akár hetvennel halunk meg, mivel mindkét esetben és magától értetődően, más férfiak és más nők tovább élnek, mégpedig sok-sok ezer esztendeig. Tulajdonképp semmi se világosabb. Mindenképp én halok meg, akár most, akár húsz év múlva. E pillanatban az bántott csak ebben az egész érvelésben, hogy valami szilaj ugrást éreztem mégis a bensőmben, ha az ezután következő húszévi életre gondoltam. De hát ezt is elfojtottam, ha előre elképzeltem, milyen gondolataim lehetnének húsz esztendő múlva, ha egyszer mégis oda kéne érnem. Ha már egyszer meghalunk, világos, hogy nem fontos, mikor és miképpen kell meghalnunk. Ennélfogva (s ez volt a legnehezebb, elfogadni a sok érvet, amit ez az „ennélfogva” tartalmazott), ennélfogva nem volt mást tennem, mint elfogadnom a fellebbezés elvetését.

Ekkor, csak ekkor éreztem, hogy úgy mondjam, jogot ahhoz, ekkor adtam magamnak bizonyos módon engedélyt arra, hogy közelről nézzem a másik feltevést: kegyelmet kaptam. Csak az volt a bosszantó, hogy ilyenkor fékezni kellett a vérnek s az egész testnek azt a viharos lendületét, amelyre még a szemem is esztelen örömtől viszkedett. Vigyáznom kellett, erőlködnöm, hogy elfojtsam ezt a sikolyt, hogy csillapítsam kissé a hevét. Ezzel a feltevessel is természetesnek kellett maradnom, csak hogy elfogadhatóbbá tegyem az első feltevessel járó lemondást. Hogyha mindez sikerült, egyórai nyugalmat nyertem. Ez viszont meg mindenképp méltónak látszott a megfontolásra.

Egy ilyen pillanatban történt, hogy még egyszer elutasítottam a tisztelendő látogatását. Feküdtem, és a nyári est leszálltát az ég szőkülő színén mértem. Éppen akkor vettem el azt a bizonyos fellebbezést, s éreztem, hogy a vér hullámai szabályosan keringenek bennem. Nem éreztem szükségét annak, hogy lássam a tisztelendőt. Régtől fogva most első ízben gondoltam megint Marie-ra. Hosszú napok óta nem írt már. Ezen az estén eltűnődtem, s az jutott az eszembe, hogy talán már beleunt egy halálra ítélt rab kedvesének a szerepébe. Arra is gondoltam, hogy talán megbetegedett, netán meghalt. Ez is a dolgok rendje szerint volna. S aztán hogyan is tudhatnám ezt, mivel szétvált testünkön kívül semmi sem kapcsolt bennünket össze, és semmi sem emlékeztette egyikünket a másikára. Egyébként ettől a perctől fogva Marie emléke közömbös lett volna. Halottan nem érdekelt többé. Ezt rendjén valónak is tartottam, mint ahogy azt is megértettem, hogy az emberek engem is elfelednek a halálom után. Semmi dolguk sincs többé velem. Még csak azt sem mondhatom, hogy nehéz volt ebbe beletörődnöm. Tulajdonképp nincs gondolat, amihez ne lehetne hozzászokni.

Épp ebben a pillanatban jött be hozzám a pap. Amikor megláttam, valahogy reszketni kezdtem egy kicsit. Észrevette, s mondta, ne féljek. Mondtam neki, hogy rendesen más időben szokott jönni. Amire azt felelte, hogy ez baráti látogatás, s nincs köze az én fellebbezésemhez, amelyről különben sincs tudomása. Leült a fekvőhelyem szélére, s felszólított, üljek melléje. Nem tettem meg. De beláttam, igen szelíden viselkedett.

Egy ideig csak ült a helyén, karját a térdére támasztva, lehajtott fejjel, és a kezét nézte. Finom és izmos keze volt, mint két igen hajlékony állat. Az egyiket a másikhoz dörzsölte lassú mozdulattal. Aztán tovább is így maradt, mindegyre lehajtott fejjel, oly soká, hogy már azt hittem, elfeledtem.

De hirtelen felemelte a fejét, s erősen a szemembe nézett: - Mért zárkózik el - mondotta - az én látogatásaim elől? - Azt feleltem, hogy nem hiszek Istenben. Akkor meg azt akarta tudni, hogy olyan biztos vagyok-e ebben? Amire én azt feleltem, hogy ezen nem is tűnődöm: nem tartom fontos kérdésnek. Akkor ő hátrahanyatlott, odatámaszkodott a falhoz, s a kezét szétterpesztette a combján. Mintha nem is hozzám szólt volna, megjegyezte, hogy az ember némelykor biztos ebben vagy abban, de valójában mégsem az. Nem feleltem rá semmit. Megint rám nézett, s megkérdezte: - Mi erről a véleménye? - Azt feleltem, lehet, hogy igaza van. Abban talán nem vagyok biztos, hogy mi érdekel valójában, de hogy mi nem érdekel, abban egészen biztos vagyok. Márpedig az, amiről beszél, egyáltalán nem érdekel.

Elfordította a szemét, s ugyanabban a testtartásban kérdezte, nem valami végletes kétségbeesés szól-e belőlem. Próbáltam megmagyarázni néki, hogy nem érzek kétségbeesést. Csak félek, de hát ez természetes. - Akkor - mondta azonnal - Isten meg fogja segíteni. Akiket csak ismertem ilyen hasonló helyzetben, mind visszatértek őhozá. - Elismertem, ehhez joguk volt. Meg aztán ez azt is mutatja, hogy megvolt hozzá az idejük. Én viszont nem kívánom, hogy így meg úgy segítsenek rajtam, meg aztán időm sincs ahhoz, hogy az iránt érdeklődjem, ami nem érdekel.

Akkor, abban a pillanatban, a keze megmozdult, idegesen, de aztán felegyenesedett, s megigazította a ruharáncait. Amikor végzett, felém fordult, s „barátjának” nevezett: nem azért beszél így hozzám, mert halálra ítélt rab vagyok; az ő véleménye szerint mindnyájan halálra ítélt rabok vagyunk. De én félbeszakítottam, s mondtam, ez nem egészen ugyanaz, meg hogy mondhatunk akármit, de ez mégsem vizsgálat. - Igaza van - válaszolta. - De idővel mégis csak meghal, ha most nem hal meg hamarosan. És akkor majd megint csak ezzel a kérdéssel találkozik. Hogyan vállalja majd ekkor ezt a szörnyű megpróbáltatást? - Azt feleltem, ugyanúgy, ahogyan most is vállalom.

Erre a szavamra felkelt, s egyenesen a szemembe nézett. Ezt a játékot jól ismertem. Sokszor mulattunk ilyen módon Emmanuellel vagy Céleste-tel, s legtöbbször ők fordították el a szemüket. A pap is, megértettem mindjárt, jól ismerte e játékot: a tekintete meg se rezzen. S a hangja se reszketett, amikor azt mondta: - Hát nincs reménye, s élni tud azzal a gondolattal, hogy meg fog halni egészen? - Igen - válaszoltam néki.

Akkor lehajtotta a fejét, és leült. Azt mondta, szívből sajnál engem. Szerinte lehetetlen ezt egy embernek elviselni. Én viszont csak azt éreztem, hogy a pap kezd már untatni. Most én fordultam el tőle, s odamentem az ablaknyíláshoz. Vállammal odatámaszkodtam a falhoz. Bár nem tudtam követni, hallottam, újrakezdi a faggatásomat. Nyugtalan és sürgető hangon tette fel a kérdéseit. Éreztem a megrendültségét, és most jobban figyeltem rá.

Azt mondta, bizonyos abban, hogy elfogadják a fellebbezésemet, de hogy egy vétek súlyát hordom, s ettől meg kell szabadulnom. Az emberi igazság őszerinte annyi, mint semmi, s csak Isten igazsága számít. Amire azt válaszoltam, hogy az első nevében ítélték el. Azt felelte, hogy ez azért nem mossa még le a vétkemet. Azt mondtam, nem tudtam, hogy ez vétek. Csak annyit mondtak, hogy bűnös vagyok. Bűnös vagyok, megfizetek érte, többet nem kívánhatnak tőlem. Akkor újra fölemelkedett, s arra gondoltam, hogy e szűk cellában nemigen mozoghat kedve szerint. Vagy leül, vagy pedig felkel.

Én közben egyre a földet néztem. Egy lépést tett felém, majd megállt, mint aki nem mer közelebb jönni. Az eget nézte a rácson át. - Tévedsz, fiam - felelte -, többet is kívánhatnak tőled. Talán majd kívánják is egyszer. - Micsodát? - Azt, hogy láss. - Mit lássak?

A pap ekkor körülnézett, s oly hangon felelt, amelyet egyszerre igen fáradtnak éreztem: - Ezek a kövek itt, jól tudom, csupa fájdalmat izzadnak. Mindig szorongva nézem őket. De azt is tudom, szívem legmélyében, hogy mély homályukon át a legszánandóbbak is látták egy isteni arc fényességét. Ezt az arcot kell meglátnod.

Egy kicsit felélénkültem. Mondtam, hónapok óta nézem ezeket a falakat. Nincs senki, se semmi a földön, amit jobban ismerhetnék. Lehet, hogy már jó régen kerestem is ott egy arcot. De ez az arc a nap színétől s a vágy lángjától volt meleg: mert ez Marie arca volt. Csakhogy hiába kerestem. Most már ennek is vége. S annyi biztos, hogy mit se láttam felfényleni a kövek verejtékéből.

A pap akkor a szomorúság egy nemével nézett rám. Már egészen a falhoz támaszkodtam, s a napfény végigfolyt a homlokomon. Pár szavát meg sem értettem, majd azt kérdezte igen gyorsan, megengedem-e, hogy megöleljen: - Nem! - feleltem azonnal. Hátrafordult, odament a falhoz és végigsimította a kezével: - Ennyire szereti ezt a földet? - mondta suttogó hangon. Nem feleltem.

Elég sokáig maradt így, egyre hátat fordítva. Kezdték már terhemre lenni s bosszantani a jelenléte. Már-már megmondtam neki, menjen, hagyjon végre magamra, amikor hirtelen felkiáltott, hangosan és felém fordulva: - Nem, nem tudom elhinni ezt. Bizonyosan megtörtént már, hogy azt kívánta, bár lenne még egy élete. - Azt feleltem, természetesen, de ez éppoly kevésbé fontos, mint azt kívánni, hogy gazdagok legyünk, hogy gyorsabban tudjunk úszni, vagy hogy formásabb legyen a szánk. Ez tökéletesen ugyanaz. De ő félbeszakított, s kérdezte, miképpen látom ezt a másik életet. Akkor odakiáltottam neki: - Olyannak, hogy mindenkor emlékezni tudjak erre -, s utána mindjárt hozzátettem, hogy elég volt, hagyjon békén. Ő tovább is Istenről óhajtott volna beszélni, de én közelebb mentem hozzá, s próbáltam megmagyarázni neki, utoljára, hogy nincs sok időm. Azt a keveset, ami hátravan még, nem akarom elvesztegetni Istennel. Próbált témát változtatni, s kérdezte, mért nevezem „úrnak” és nem „atyámnak”. Ez aztán idegessé tett, s azt feleltem, hogy nem apám: ő a többiekkel van, nem velem.

- Nem, fiam - mondta, és a kezét a vállamra tapasztotta. - Én veled vagyok, nem velük. De te ezt nem tudhatod, mivel elvakult a szíved. Imádkozni fogok érted.

Akkor nem tudom, miért, de valami meghasadt bennem. Teli torokból kiáltozni kezdtem, szitkokkal halmoztam el a papot, s mondtam, ne imádkozzék értem, s hogy jobb elégni, mint eltűnni. Megragadtam a csuhája gallérjánál. Szívem egész tartalmát az ő fejére zúdítottam az örömmel s a haragnak váltakozó vonaglásaival. De hát mért volt oly magabiztos? Egész biztossága nem ért lyukas garast. Hisz saját életében sem biztos, mivel halott módjára él. Én üres kézzel álltam ott. De magamban biztos vagyok, biztos mindenben, biztosabb, mint ő, biztos a magam életében és eljövendő halálomban. Igaz, igaz, csak ez az enyém. De legalább úgy fogtam ezt az egyetlen igazságot, mint ahogy az fogott engemet. Igazam volt, igazam van, mindig és mindenben igazam van. Éltem egy bizonyos módon, s élhettem volna másképp is. Volt, amit megtettem, volt, amit nem. Ezt és ezt sose tettem meg, viszont ezt meg ezt megtettem. No és aztán? Mintha mindig erre a percre vártam volna... s erre a bizonyos hajnalra, amely majd igazolni fog. Semmi, de semmi se fontos, és jól tudtam, hogy miért. Ő is tudta, hogy miért. Jövendőm mélyéből s végig az én egész, képtelen életemen, valami homályos áradat szállt felém az esztendőkön, a még el nem érkezett esztendőkön keresztül, s ez az áradat útközben kiegyenlítette mindazt, amit valóban átélt és mégsem valóságosabb esztendőim kínáltak. Mit bántam mások halálát, anyám szerelmét, az ő istenségét, a kiszemelt életeteket, a kiválasztott sorsokat, hiszen engem egyetlenegy sors választott ki magának, s velem együtt sok milliárd olyan kiváltságos lényt, akik, akár csak a pap, testvéreimnek nevezik magukat. Megérti, megérti-e vajon? Mindenki kiváltságos helyzetben van. Csakis kiváltságok vannak.

Egy nap majd a többi is halálra fogják ítélni. Őt is halálra ítélik. Mit számít, ha a gyilkossággal vádolt azért veszt el életét, mivel nem sírt anyja temetésén? Salamano kuttyája annyit ér, mint a felesége. Az automata mozgású nő éppoly bűnös, mint a párizsi nő, Massonnak a felesége, vagy mint Marie, aki meg hozzám jött volna feleségül. Mit számít, hogy mondjuk Raymond éppúgy pajtásom, mint az a Céleste, aki pedig többet ér nála? Mit számít, hogy Marie ma már egy új Meursault-nak nyújtja az ajkát? Érti hát, ez a halálraítél, és hogy a jövőm mélyéből... Úgy éreztem, megfulladok, míg mindezt kiordítom magamból. De már jöttek, hogy a papot kiszedjék a kezem közül, s az örök meg is fenyegettek. De ő lecsillapította őket, s egy pillanatig csendesen nézett rám. A szeme tele volt könnyel. Elfordult, s mindjárt el is tűnt.

Amikor elment, megint csak visszatért a nyugalmam. Kimerülten vettem magam a fekvőhelyem deszkáira. Azt hiszem, hogy elaludtam, mert amikor felébredtem, csillagok fénylettek az arcomon. A mezők nesze hozzám is elhatolt. Éji, földi és sós szagok frissítették a halántékomat. Mint egy tengerár, úgy hatolt belém az alvó nyár csodálatos békessége. E pillanatban, az éjszaka szegélyén, szirénák kezdtek süvöltözni. Indulásokat jeleztek egy oly világ irányában, amelyet most már teljesen közömbösnek éreztem. Most először gondoltam régtől fogva anyámra. Úgy éreztem, most értettem meg, mért választott „völegényt” életének a végén, s mért játszott azzal, hogy újrakezd mindent. Ott messze, ott is, a menhely körül, ahol az életek kialszanak, az est olyan, mint egy bánatos fegyverszünet. Oly közel a halálhoz, anyám szabadnak érezhette magát, s készen arra, hogy újraéljen mindent. Senkinek sincs joga ahhoz, hogy őt megsirassa, senkinek. Én is készen voltam arra, hogy most mindent újraéljek. Mintha ez a nagy harag megtisztított volna a rossztól, megkönnyített volna a reménységtől, s e jelekkel s csillagokkal telehintett ég előtt először tárulkoztam ki a világ gyengéd közönyének. Most, hogy olyan hasonlónak éreztem magamhoz, oly testvéreinek, megtudtam, hogy boldog voltam, és hogy még most is az vagyok. És hogy minden beteljesüljön, s kevésbé elhagyottnak érezzem magam, még csak azt kellett kívánnom, hogy minél több nézőm legyen az ítélet végrehajtásakor, s hogy a gyűlölet ordításaival fogadjanak, ha meglátnak.

.oOo.